

ASKATASUNA TA MENPEA. ASKATASUNA BIZKAIAN

AURKEZPENA:

Arrastion, itzaldi onetara etorri zareen guztioi , eta on-egin daigula danoi beren mamitik ulertzen dogunak.

Azkenean, zuek galderak egitea gura neuke, nik be zeozer geiago ikasi neikelako eta danok batzar onetatik al dogun zeaztasunezko ulermen ederrenean urten daigun.

Zergaitik Askatasuna?

a). – Euskaldunaren bizi guztiko jokoa ardura aundiz oinpeko morroitasunaren aurkakoa izan dalako. Ainbeste milla urtetako ikas-bidean lur onetatik JAINKOA'ri begira sinismenaren egarrian, Nortasunaren askatasuna... ELBURU izan dalako beti.

b). – Mundu onetan gaur gagozan jakituri-denboretan Demokrazi eder baten egarritz, ezin diralako on-artu espataren keñua-gaz ipinitako laterri menperatzaille oneik. Guzur aundiakaz Mundu onen gizarteari debekatu egiten dautoelako Nortasunezko adostasun eder bat danon artean ezartea, bear doguzan ordezeko ardurak bakez orekatu daitezcan. Ez dakit zelako sasi-jainkoari begira.

d). – Eta Olazar`tar Martin`ek, gai onen azalpena, nik egin bear nebala esan ebalako.

Asi gaitezcan ba, Askatasuna, Menpekotasuna eta Bizkaiko Askatasuna aztertzen. Gogoan daukaguzan okerrak Euskaldun lez zuzentzeko, eta bizi-bidean Euskadi'ri zor dautsaguzan ardurak, egokitasun guztian ordaindu daiguzan.

Arrazoi-bide ori zortzi zeaztasunezko ataletan bananduta eskaiñiko dautsuet. Lenengo, Euskal izaera argitzeko gure edestiaren laburpen bat egingo dot. Azkenean, gaurko arazoen egoera ikertuta, ondorio labur bategaz amaitzeko.

1.0. – Sarrera

1.1. – Zer ikasi eban Kromañon gizakiak leizan bertan?

Kromañonetik, biziaren ikas-bideko ainbat milla urtetan, gizartearen gogapeneko asmakuntzetan, demokrazizko batzangotasunaren askatasuna oiñarri zala, ondo baiño obeto ikasi ebelako, Nortasunaren ordezeko-ardurak babesten ez ba-ziran: amurruak, zalapartak, burrukak eta naspiltasuna berez agertzen zirala.

Gaur, guzti ori ikerketaren bidez argitzen diran arloak dira, erri-zaarrari begituta Euskalerriri lez: Izkuntza, Jakintza, Erlijioa, Oitura, Edestia, eta legeak egokitzen joan ziran arlo guzti orrekin jakintzak oiturtzeko. Moral-Etika da ori.

Baiña, gagozan denboretan, ordeko-ardurak antolamenduzko egitarau baten sartzeko, nun geratzen dira demokraziaren askatasunak?

1.2. – Zer nai eben erromatarrek Euskalerrira aurreratu ziranean?

Erromatarrek Europatik zabalduz etorri ziran Euskalerrira, Mundu onen gizarte guztia menperatzeko naian, eta euren indar agindutara danak ipinteko alegiñean.

Gure erri ta erritarrai eurak ekarren oinpeko antolamendua babesteko, erregetza, guda-indarra, morroitasunezko legea, euren zergak, eta euren sasi-jainkoak ezarri eutsoezan.

Leinuak euki eben Askatasunezko Jaurkintzan kendu eben euren menpetasunezko indarrakaz:

Izkeran latiniagaz.

Erlijioan euren JAINKOA`kaz.

Erri-Oituretan ikaragarritzko naasketak sortuta.

Erromatarren malda berakoan bereala bir-eskuratu gendun ori dana.

1.3. – Zer ekarri eban godoen katolikotasunak?

Godoak etorri ziran urrengo, eta orduko, Kristautasuna eta batez be kristau-katolikotasuna indartzen joan zan, eta oneik, ekarri eben kristau-Arrianismoa baztartuz, katolikotasuna besarkatu eben euren ekintza Jainkoaren agindua zala esateko, eta euren ameskeri koldarra Euskalerrira ezarteko.

Baiña erregetza, menpetasunezko guda-indarrak, eta jaurkintzaren legeak erromatarrekandik artu ba-ebezan, itxuran guztiz bardiñak ez ziran, erromatarren sasi-jainkotasunetik kristau-katolikotasunera bizi-legean geiago zeaztu ebelako. Eta menperatasuna lortzeko era-bidean bardiñak ba ziran be, zin egin eben euren asmoak aurrera eroatea, denboraren etorkizunean, irabazlearen sinismen osoan egon zirako, katolikotasunaren babesagaz batera jokotuta.

Olan izanda 1.453 urte luzeetan, fede ta borroka-latz ugarien bitartez ibili dira Mundua`ren kristau-batzangotasuna lortzeko katolikotasun aginpe baten, erromatarrek malda-bera osoan egon zirala, Konstantino`k IV gizaldian euki eban ikuspenean ezarrita.

Onak eleiza katolikua indartu, eta antolamendu orretan sinismen osoa euki ebala. Eta... ..., aren ondorengo diranak oraindiño daukielako.

1.4. – Zer egin eben Euskaldunak jokabide orreri aurre egiteko?

Denbora orretan, gure Euskalerriri maite onen arbasoak ikusi eben, gure araudietan menperatuta geratuko giñala, Euskal-antolamendu on-bat ez ba gendun ezartzen, eta gure leinu-lurraldeetan batzar nagusiaren aginduz JAUN`en irudia ezarri gendun, arazo orrei aurre egiteko.

Euskalerrian eta Europa`ko erri berezi guztietan Zori-txarrez..., kristau-katolikotasuna zan “kaizar eta jaun-errege guztien gaiñetik ezarrita, gure jaun-erregetza aukeratu ebana, eta euren erregetza erritarrena baiño urriñeko goiko mailla baten ezarri ebena” euki ebezan amets-aundi orreik lortzeko.

1.5. – Zer ekarri euskuen mauritarrak?

Mauritarrak etorri ziranean, Godoa'k azpiratuta geratu ziran eta Euskaldunak aukera aundia euki gendun gure legediaren-batzarrak antolatzeko eta Jaunaren irudia sendotzeko Nafarroan erregetza on artuta.

Baiña Godoa'k eta Euskalduna'k kristauak giñelako, katolikotasunezko eleiza kristau-moralaren indarragaz jokatzuz, jaun-erregeen gaiñetik ezarrita geratu zan, IV'garren gizaldian Konstantino'k asmatu eta agindu eban lez ezarrita.

1.6. – Mauritarrak botateko ber-eskuratzean (reconquista) zer egin gendun?

Mauritarrak botateko alegiñetan, Pelayo'k 718'an Asturias'eko erregetza sortu eban eta III'garren Alfonso'k Zamora irabazi ondoren, bere seme I Garzia'k 910-914'ko urte bitartean Leon'eko erreñua sort-arazi eban. Bere anai II Ordoño'k 914-924'ko urte bitartean, Asturias eta Leon'eko erreñu biak alkartuta ebazan.

Antzeko bidea artu eben Euskalduna Pina'ko Done Joane'ren lekaide-etxean asita.

1.7. – Gaztela'gazko gure elkartea eta frankoakaz artu-emonak. Eneko Aritza ta ondorengoak.

Geroago eta denbora luzean Leon-Asturias'eko ereñua Nafartar-erreñuaren menpean egonda, 1.230'ean Gaztela'ko erregetzaz alkartu ziran.

Pelayo'k, Asturias'eko erregetza sortu eban denboretan, eta Euskaldunak Frankoa'kaz Orreagan euki genduzan borroka nagusi bien inguruan, 824'an Mauritar-Euskaldun Banu Qasi'ren laguntzagaz, Nafarroa'ko erregetza ezarri gendun, Aritza'tar Iñigo'rekin.

Au erdi-Ugarte onetan, denbora askoan aundiena izango zan.

Eta III'garren Santxo Aundiagaz goitasunean agertzen dan, Euskalerriko lurralde guztiak Akitania kontuan artuta eta III'garren Bermudo'ri guda-legez irabazita Galizia izan ezik, Asturias eta Leon'eko erreñua beren eskuetan egon ziralako, bai Bartzelona'ko konde-erria be.

1.8. – III Santxo'ren okerkeria zein izan zan.

Baiña III Santxo aundi onek, Euskal legearen aurka, Euskalerriko lurak bere lau semeen artean banandu ebazan: gaur gure Euskalerria dana III Garzia Santxez'eri; Gaztelarren Kondetza Fernando'ri; I Ramiro'ri Aragoi'ko kondetza eta Sobrarbe-Ribagorza Gonzalo'ri, laurak erregearen izenakaz.

1.9. – Erromantze izkuntzen indarra nondik etorren?

Erromatarrak ekarri eben latiñagaz, Godo ta Mauritar izkuntzarekin eta euskeraren bitartez, izkuntz barri bat sortu zan "Erromantzea" nai Godo'ren errondoko ziran Espainol erregetzak eta Euskal erregetzak be ontzat artu ebena, euren eta eleiz-gizonen artean konpontzeko aitzakiagaz.

1.10. – Zein eragozpen ekarten dausku Eleiza katolikuaren batasunak?

Eleiza katolikuak erri bereziaren aurka, bere latin aundiagaz latin-kumeak babesteko, gure egunetararte iraun-erazi dau, Nortasunezko erritar berezi-

dun guztiak konturatu arte, euren katolikotasunean, guztiz alderdiketakoak dirala.

Nik uste dot, Euskaldun-erregeak ez zirala guztiz konturatu: eleiza-katolikuak Kristautasunezko moral sinismenarekin, erromatar eta Godo'en menperatzaille jokoagaz, ze asmakuntza ekarren bere eskuetan, nai-ta leiñu-lurraldeetan Jauntasuna eta Nafarroan Banu Qasi'ren laguntzagaz erregetza ezarri, euskal erregeak euren antzera menperatzaille-katolikuak bihurtu ziralako erri-sinismenaren aurka.

1.11. – Jaun euskaldunen arriskua zein izan da beti?

Zoritxarrez, Bizkaitarrak gure jauntxutasunagaz, Espainol aundikitasunezko aramu-sareetan sarri jausten giñan.

Gure jaun Tello ondorengo barik il zanean 1.370'ko Urrilla'ren 15'ean, gure jauntza jabegai-bidetik, Juana'ren eskuetan geratu zan.

Trastamara'tar Enrike Espaina'ko erregearen emaztea zan, eta onek Gernika'ko batzarrari adierazi eutson: nire jabetasunen eskubideai bertan uko egiozue eta Bizkaia'ko jauntza nire seme Juan'en eskuetan ezarri.

Gero 1.379'ko urtean Gaztelarren errege egin eben, eta bera izan zan 1.388'an Asturias printze-erria sortu ebana, bere seme Enrike, Lankaster'eko Katalina'gaz eskontzeko egon zanean.

Eta or birreskuratzen dabe Godo-Menperatzaille aria, Espaina'ko errege guztiak errege izan orduko Asturias'eko printzeak izan bear diralako.

Euskal sinismena euki eben?

Orreik Espain'tar benetakoak ziran!!

Ortik aurrera gure jauntza Gaztelarren eskuetan egon da.

1.12. – Jauna erbestekoa izan danean, legegintza eskubidea galdu zan?

Dana dala, Euskal erritarren eskuetan, beti egon zan legeak egiteko eskubidea: leize-zulotik leenengo, auzoak zugazpeetan batzartuta gero, eta bas-eliza aurrean Etxeko Jaunaren ordezkioak batzar nagusietara bialduta.

Baiña..., nai jaun-erregeakaz arazo naikoak euki euren ordezkioak Euskerea ez ebelako jakin, edo ez ebelako ezer jakin-nai, Gaztelera aundiagotzat euki ebelako, Gaztelera batzar nagusietan indarkerizko zigor aundiakaz 1.614'garren urtean Abenduko 10'an sartu zan barria.

Gureak legegintza-eskubidea aurrera eroan eben XIX'ko gizaldirarte.

V'garren Felipe lotsagabe eta ixilkeri barik asi zan eskubide ori, goitik-bera ezereztu naian indar guztiagaz.

1.13. – Europa'ko Laterriak sortu ziranean, zer geratu jakun?

Europa'ko errege guztiak alkatuta egon ziran, erregetzaren lurraldeak laterri lez ezarri daitezkan. Berezko erriak gaitz-etsita ta kontuan artu barik, erritarrak: Espainol'ak, Ingeles'ak, Aleman Nortasunezkoak eta abar agertu ziran.

Baiña JAINKOA'k emondako Nortasuna, ez da gizonak aldatzekoa, berezia dalako.

Bakoitzaren ardurapekoa, nai-ta erregeak eta eleiz-gizon aundiak etorri esaten: aldakuntza ori egin bear dala jainkoa'k esan daualako. "NOREN JAINKOA DA ORI.... ?

1.14. – Frantzia`ko iraultzak aldatu eban gauzea: guri zer?

Europa guztian 1.789`an Frantzia`ko iraultza-saioaren bidez, errege-jaurleri guztiak alkartuta egon ziran, eta euren menperatzaille-asmoak bete egiten ebeza-lako, eredutzat artu eben: Frantziaren errege Frantzesen errege biurtzen zalako.

1.15. – Euskaldunak gudaketan: Karlos`tarren guda biak.

Ortik aurrera, Euskaldunak Espaino`ekin guda-latzgarri bi euki genduzan: bata 1.833`tik 1.839`ra iraun ebana eta guzur ta saldukeri baten bidez amaitu zana, Bergara`ko Maroto eta Espartero`en arteko bezarkadan.

Bestea 1.872`an asi zana, Espaina`ko errege Italia`ko II Bitor Manuel`en semea, Amadeo de Saboya izendatu ebenean, eta Lizarra artu ebenean 1.876`an amaitu zana. Martinez Kampos izan zan gudal-nagusi irabazlea, Borboi erregetza birreskuratu ebana XII Alfonso izendatu eta gure FORUA`k ezez-tatu ebazana.

1.16. – Errepublikak eta Euskaldunak.

Euskaldunak beste ikaragarritzko menperatzaille borroka-saio bat euki gendun, errepublikaren denbora laburrean, Gernika`ko-Estatutua lortuta: 1.936`an asi eta gurentzat 1.937`an amaitu zana.

1.17. – Lenengo Araudia edo Estatutua eta gudea.

Errepublikagaz, Euskal-Nortasunaren eskubideak estatutoagaz lortzen joan arren, eta Euskaldunak borroka ortarako 1.876`ko urtearen menpekotasunetik urteten asi giñelako, ez gendun euki gudarako antolamendurik ez izkillurik, baiña beti agertu gara askatasunaren edo demokraziaren alde kokatuta, ori dalako Euskalerriaren berezko sena.

Menperatzaille-Fazistak garaile agertu ziran, Europa`n, euren benetako saio bat izan zalako.

Guda zikin onetan, ez Errepublikak, ez Euskaldunak ez gendun euki borroka ori irabazteko iñungo aukerarik, Europa`ko laterri- Menperatzailleak ondo ikusten ebelako Espaina`ren Errepublika menperatzea, bere barruan erri-berezien bizkortasuna ikusten zalako, espataren keñuagaz ezarritako erregearen-laterriak edo errege-gabeko laterriak iraun dagian. Orregaitik Frantzes`en eta Ingeles`en aldetik sekula ez gendun artu laguntzarik, Errusia`ren ondar batzuk baiña.

1.18. – Fazismoak, euskaldunak eta beste laterriak zelan jokatu eben?

Laterriak ez eben ikusten zelako asmoak euki ebezan fazismoaren menperatzailleak, Errusia artean dala, sozialismuaren izena euki arren menperatzaille biurtuta egoalako.

Baiña demokraziak eta erdira-naiko zaleak, konturatu ziranean, urbiltzen egoana izugarritzko oinpetasuna zala, Mundu onek izugarritzko astinketa artu ondoren, danak guztiz ikaratuta ezetza emon eutsoen alango beste borroka bateri, eta bereala asi ziran gizartearen eskubide guztiak ezartzeko alegiñetan.

1.19. – Mundu`ko guda-ostea ta eskubideak zelan agertu ziran?

Eskubide orreik sinatu be egin ziran, baiña ez dira izan gai sekula Nortasu-naren arloa benetan artzeko.

Bide onetatik, euren nagusitasunezko arrokeria ta diruak emoten dauan beti-ko sasijainkotasunak ezereztuten diralako.

Mundu onetan bearrezkoa da ordezeko-arduraren onura.

Gaur danok dakigu, erabagi ori bidezkoa dala, mundu onen oreka bakean lortzeko eta gizartearen zentzuzko ardurak bizkortzeko.

Orregaitik zorionez, Europa onetan asi dira gaur mogimendu bizi-biziak, ardurak arduradunaren artean banatu egin bear dirala esaten.

Oraindiño zoritxarrez, eta orregaitik ez da egia, gure gaurko giza-legeak edo gizabideak erdi-mendeko gizabidetik urten dauala, menperatzaille katoliko ari ori Europa ta Mundu guztian indar aundiagaz dagoelako, nai Europa guztian beste bide batzuk asi, ondo daki danon arteko ordezkartizan benetako ardura-dunak bear dirala billatu bear diranak.

Eta nun aurkitu, berez arduradunak diranen artean izan ezik!

Orregaitik, gaur ez da bear ETA`ren eta iñoren guda-borrokarik, arazo eta larritasun geiagotan sartzen gaitulako askatasuna lortzeko.

Illuntasunezko Itsutasunak baztertu bear doguz, eta jakintzaren indar Argi-Garbi guztiagaz, danon alkar laguntza ederrean, Euskadi`n eta Europa`n berezko ardura-dunen ordezkotzak ezarri bear dira, erri ta erritarrak askatasunean bizi gaitezan.

Gaiñera, Europa guztiko arazoa dala ikusita gero, goitik-beerako agindu gurean dabizen erdirakoia, beti ibili dira batera. Gaurko borroka ez da batzuen borroka, errien borroka baiño, eta ori izkillurik gabel, danok politikan sartuta edo erri-yaurgoan arduratuta izan bear daualako. Era orretan jokutzen ba-dogu, ez daukie zeregiñik gure arerioak, arrazoa gudan dagoalako, Mundu onek daukan arrazoizko legea, berezko edo berezitasunezko Legea dalako.

1.20. – Ori ikusita, zer diño Aznar`ek gure askatasunari buruz?

Atzo, 2.003`an Bagilla`ren 30`an, ikusi gendun menperatzaille Erromatar eta Godo-katoliku ari ori argitasun guztian, Espaina`ko Biltzarrean Aznar`ek nazioa-ren egoera aurkeztu ebanean, ao txikerragaz eta azeri begiakaz, guzur eder eta aundi baten gaiñean zaldikatuta azaldu ebana, ez ebalako nundik-nora oratu guzur guzti ori.

Argi azaldu eban onek, beren indar ta amurru guztiaz esan ebalako: Euskal-dunak askatasuna ez gaur ez biar ez gendula lortuko.

Euskaldunok, 1.936`an piztu zan borrokatik, gorri-zikin saltzaille lez Franko`k izendatuta zigor aundien artean geratu giñan, Europa`ko erri berezien Nortasun guztiak lez zapalduta.

1.21. – Olako egoeran aurrera egingo dau gure demokraziak?

Baiña demokraziaren ateak beti zabaltzen dira, eta gaur geiago, esku gutxi batzuen goitik-beerako aginduetara dagozan danon ordezeko ardurak, porrot edo ustel urteten dagozanean.

Eta ori da gaurko gertakizuna, erromatarretik erdi-mende guztian gaur arte egin diran saio guztiak, agintaritzak goitik-beerako agindu baten egon daitezana, eta ordezeko ardurak esku gutxi batzuetan bakarrik egonda gaurko lez, ardura-ren ezean ustelduta agertu daitezana.

1.22. – Sozialistak gaur zetan dabiltz?

Munduan, Europa ta Euskalerrian daukaguzan arazoan artean, beste arazo aundi bat be badaukagu: jakingo dabe ezker aldeko “Gizartekoak edo Sozialistak” izendatzen diranak... zertarako edo zelan jaio ziran?

Nazio-arteko edo erri-arteko sozialismokoak dirala esaten dabe, baiña nungo erritan oiñarrituta...: “Berezko Errietan?” ala... aurka jaio ziran espatakaz beartutako “Menperatzaileen Laterrietan?”. Nik uste dot, or beste gogoraldi gogor bat egin bear dabela sozialistak.

Gaur, ardurak danen artean banandu bear dira, eta ori NORTASUNEAN bakarrik aurkitzen da. Gaurko jakintasunagaz argi ikusten dogu, JAINKOA'k BERE LEGEAZ AGINDUTA, bera dalako berezko arduradun bakarra.

Bestela..., urte oneitan goitik-beerako erdira-naien menperatzaileari sortu jakena, danon ardurak euren eskuetan euki dabezelako, eta guztien ardurak gogoan ezin diralako euki: epotxak edo ezaziak, ugaritasun guztian azten jakiez, alpertasunaren edo indarrik-ezaren aukeran agertzen diralako arazoak, eta geien diranak, baztatu egiten diralako nausigotasunean.

1.23. – Nortasuna galtzen danean, zorabioa dator.

Orregaitik dabiz zoratuta, gizon/emakumeak eurak gura daben Godo-nortasunaren lekuetara eroan ezinik, nai-ta beartuta edo indarkerizko alegiñetan ibili arren, guztien ardurak euren eskuetan dabizen bidetik, ikasle-gazteak be arduragabekoak agertzen diralako.

Eta goian esanda dagoen lez: guzurak, amurruak, zalapartak, burrukak, naasteak eta saldukeriak ugari dagoz.

Nik uste dot argi dagoala, ardurak NORTASUNEZKO arduradunen artean bananduta egon bear dirala, danak arduradun jaio garalako, Mundu onen egokitasuna, erreza ta zentzuzko itxura onean lasai aurrera joan daiten.

Joan gaitezan ba, zeaztasunetara.

2. Zeastasunak

2.0. – Leizak eta Batzarrak:

2.1. – Noiz asi zan foruen edo gure askatasunaren edestia?

Gure batzarren edestia, Leizetatik Gernika'ko batzarretara aipatzea, gure Foruen bizitza 30.000 (ariñagotik?) urtetik ona bere edertasun guztian aipatzea da.

2.2. – Gure bizierak guk aukeratu bear doguz: leizetan naiz zugazpean.

Europa'ko Mendebal Euskal lur onetan, orduan askoz zabalagoak izan ziranak, eta bere gaiñean aberetan aberatsa izan arren, gizartea lurragaz eta aberreakaz izan-gaitasunean parean edo buruz-buru egon ziran. Baiña leia orretan aukeradun bakarrak gizon/emakumeak ziran, gure arimak bakarrik diralako arrazoibidearako edo argibiderako aukeratuta dagozenak.

Gaurko Euskaldunak gure arbasoen yarauntsiak, ondorezkoak edo oiñordezkoak izkuntza, odol, leinu edo endan ba gara..., zergaitik ez gara izango bizitzeko eratan eta arauetan?

Orregaitik, lenengoetatik asita antolamenduak egon bear ziran arremanetarako, izkuntza ezerezeretik sortzeko, leizetan bizitzeko, eizaren tresneriak ego-

kitzeko, jatzeko eta bizitzaren babeserako bear ziran gauza guztiakaz apainduta, leñuen oroimenean oituratzeko.

Danen arteko antolamendu orreik beteteko batzarrak: leizeetatik asita zugaz-weetan gero (Aretx edo Aritza, Artea eta Leizarra ziran zugatz santuak), Kristautasuna sartu zanetik, bas-eliza`ren aurrean egiten ziranak, gero bakoitzaren ordezkariak batzar-nagusietara bialtzeko.

2.3. – Jauna sortu aurreko giroa zein zan?

Gure batzarretan ondo aitu bear diranak, gauza bi dira: gure oiturazko lege-dia edo arauak jauna eta erregeak euki arte, eta ortik aurrera gaur arte.

Orregaitik gure seneko foruak, Bizkaia`ren foru orokorrak eta beren errepubli-kak daukiezanak dira.

2.4. – Uriak zertarako sortu ebazan jaunak?

Baiña Bizkaia`ren Uri edo Billa`k daukiezan foruak, erbestetasunezkoak edo arrotzak dira, Logroño`ko foruan oiñarrituta dagozelako; nai-ta aldakuntza orreik gure legearen araudira eratu batzuk egin.

Eta kontuan euki, gauza orreik egin ziran denboran danok logroñotik asita Euskaldunak giñela. Bestela..., Ojakastro or dago, Aragoi`ko erregeak baimena emon bear eutsona epaiketa guztiak Euskeraz egin dagiazan erritarrak ez ebe-lako jakin beste izkuntzarik.

Gipuzkoa`n bardin: 1.150`ean Santxo Jakintsua`k itsas-bazterreko Donosti eta geroago Zarautz, Oiartzun eta abar, Jaka`ren foruan ezarri ebazan eta barru-ko Billa`i: Bitoria`ren foruak, XI`garren gizaldian Logroño`ko foruetan oiñarrituta dagozenak.

2.5. – Urien eta errien artean sortu zan arazorik?

Emendik aituten dira, Billen eta berezko errien artean abertzaletasunean euki genduzan desberdintasunak. Gaur berrezkuratzen gabizenak: Aide nagusi orreik, danak ez ba-ziran be, beti egon ziralako jaun-erregearen inguruan, gaur Bizkaia`ko eta Bilbao`ko oligarkia deritxon menperatzaille-eskumatarren antzera.

1.452`ko urterarte, gure batzarretan ez ziran idatzi legeak. Erriaren gizartean oroimen bakarra izan ez-gero, oiturazkoak ziralako (Ingelesa`k be, sekula ez eben idatzi oiturazko legerik).

Geroago eta denboraren aldakuntzeagaitik 1.526`an Jorrailla`ren 5`ean Batzar nagusiak erabagia artu eban 1.452`ko Foruak edo lege- zarrak egokitu egin bear ziralako. Eta Bizkaia`k beren irarkolarik ez ebalako euki, Burgos`en eza-rra edo irarri ziran.

2.6. – Zelan ikusten dabe gure erriaren jokabide au kanpoko jakintsuak?

Gure batzarrak euki eben Nortasunezko Askatasuna azaltzeko, Euskalerritik igaro ziran gizon jakintsu batzuen esanak adierazoko dautzuedaz: XVII`ko gizal-dian Tirso de Molina mesedeko lekaidea eta antzerki-idazle edo drama-idazlea, bere oso ezaguna dan “EMAKUME`en ZURTASUNA” (LA PRUDENCIA EN LA MUJER) antzerkian onelan diño:

“El àrbol de Guernika ha conservado la antigüedad que ilustra a sus señores, sin que tiranos lo hayan deshojado, ni haga sombra a confesos y traidores”.

XIXgarren gizaldian Willian Wordsworth, olerkari eta filosofo edo jakin-zale izan zanak, gure Gernika'ko zugatz-saindua'ri onelan abesten dautso:

“Bajo tu augusta sombra, aquellos legisladores de espíritu elevado, señores y menestrales entremezclados, ocuparon sus escaños, como fieles guardadores de las libertades de Vizcaya”.

XIXgarren gizaldian F. le Play frantzesar eta gizarte-iztitan jakituna danak, Euskal-baserria ikertu eta beren izaera zabaldu eban, Europako sendiaren enborretik eredu nagusia zala esanez:

“Después de haberlos estudiado detenidamente, creo que los fueros vascos, por la admirable sabiduría que los inspira, son muy superiores a las leyes suizas, cuya bondad está probada por una duración secular”.

XIXgarren gizaldian Victor Hugo Frantzesar'k, olerkari, izneurlari eta ospe-aundiko nobelari izan zanak beste au esan eban:

“Quien ha estado en el país euskaro, desea volver a él. Es una tierra bendita”.

Askenez, ezin aaztu W. Humboldt alemana, Mundu onetan jakituri aundiko gizona, Berlin'en ospe-aundiko ikastetxe-nagusiaren sortzaille, idazle, izkuntzari entzutetsu eta laterriko-gizon aundiak Euskalerrigaitik esan ebana (Bergara'ko Aranzaditar Telesforo giza-iztilariak Aleman'etik Gaztelera'ra itzuli eban): “Apuntaciones sobre un viaje en primavera del año 1.801”.

Idaz-lan onen bidez argi ikusten da, gizon aundi onek Euskalerriri begira euki eban sinismena: Euskalerrira'ren giza-seme/alabak daukiezan legeen azpian, pozik eta aurrerapidekoak senditzen diralako, eta daukiezan ertzainonak ta aberriko antolamenduaren azpian bakez eta begipekoan iraun egiten dabela, erriak beren babeserako ezarri ebazan legeakaz.

Lasa eta Apalategi'tar Jose'k argitaratutako “EL PUEBLO VASCO-DEMOKRACIA TESTIGO DE EUROPA” liburutik artuta dagoz aipamen oneik, eta berak esaten dauan antzera: “gure erriaren igarotako denboretara begituta eta gaurko denborakaz berdinkatuta, olerkari aundi onegaz esan bear dogu..., JOANDAKO EDOZEIN DENBORA OBEA ZALA”.

2.7. – Zeaztu geinke len aitatu dogun Bizkaiko jaunen jokabidea?

Bizkaia'ren edestiko izena beti izanda “SEÑORIO” eta XVIII'garren gizaldian Bizkaitar bateri itaundu ezkerre NUNGOA ZARA? SEÑORIOKOA esango eban.

Bizkaia, askatasun osokoa zan, beren erri-yaurgoko jaun ta jabe bakarra izan zalako.

Antziñatik agertzen ziran arazoak, baiña erromatarak, godotar eta mauritarrak etorri ziranean, Bizkaitarrak, antolamendu bat egitea bearrezkoa zala ikusi eben eta JAUNTasunezko jaurkintza baten laterritu ziran 888 urte inguruan Arrigorriaga'ko gudaren ostean Jaun Zuria izendatuta. (Or! nun dagon estadia edo laterria).

Euki genduzan jaun guztiak leenengo jauna aukeratu gendunetik, danak izan ziran aukeratuak askatasun osoagaz bizkaitarren baimenagaz.

Jaun barria aukeratzan zanean, erriak iru gauzatarako artzen eban: a) gudarburu izateko; b) zuzenbidearen buru-nagusia izateko; eta d) Bizkaia'ko ondore aundiko lur arloak zaintzeko. Jauna, ain zabaleko aalmen eta ondasun orrekaz jantzi eben, bere buruzagitasuna lasaitasunean joan daiten. Baiña kontu aundia eukita, berea ez dala ezer, daukon guztia Bizkaitarrak emondakoa dalako, beren antolarazia (arbitraje) babesteko.

Orregaitik, aginduaren eskubide bakarra errian egon zala erakusteko, “erabakitasunean” piska bat; beste apur bat “egilletasunean”; eta beste ataltxo bat “legegilletasunean” bakarrik emoten eutsoen.

Jauna, bere aldetik jaurkintza aurrera eroateko, emen ipinten dodazen baldin batzukaz beartuta geratzen zan: 1^ogo. – Bera ez zala iñor lurraren forua aldatzeko, batzar nagusi baten eta Bizkaïtar guztien baimenarekin ez bazan izaten. 2^ogn. – Bizkaïko aitor- seme baten oiñarrizko ondasunak sekula ezin dirala kendu, nai-ta gaiztakeria garrantzi aundienetarikoa izan. 3^ogn. – Ez eskatu eta ez kendu ezelango zergarik fogerarena baiño. 4^ogn. – Ez irasi edo ezarri billa`rik, Bizkaitar batzartuen baimenik gabe. 5<sup>o</sup>gn. – Bizkaitar guztien bizitzak, lurrak, etxeak eta ondasunak babestu, edozein jaun, errege edo erriak mindu edo nai-gabetu gure dabezanean. 6<sup>o</sup>gn. – Jauna`k beti babestuko dauz gure lur onetan dagozan legeak, askatasunak eta oitura onak.

Jauna, baldintza orreikaz beartuta geratzen zan Bizkaïko bost-merindadeetan: Busturia, Uribe, Arratia, Bedia eta Zornotza.

2.8. – Jauntza betiko artzen zan?

Bizkaitarrak..., jauna bere jaurkintzatik kendu leikien... ..., ziñ egindako baldintza orreik bete edo lotsakortasunean ez ba-ebezan eukiten.

Bai! Bizkaïko batzarrak, eta Gernika`koak batez be, agintaritzan ez eban euki mugarik, berena izan zalako berezko jabetasuna. Orregaitik Bizkaitarrak eurak izan ziran aukera bakarra euki ebenak jauntza ipinteko eta kentzeko.

Ori da 1.137^{an} IV Lope`gaz egin genduna, VII Alfonso Gaztelako erregearen alde egon zalako Nafarroa`ko errege VI Garsea edo Gartzia`ren aurka borrokan egiteko: bera kendu eta Nafarroa`ko erregeaz alkartu.

Eta Gaztelako errege IV Enrike`gaz 1.454<sup>an</sup> Epailla`ren 4^{an}: Errege onen jaurkintzazko leenengo denboretan, gure forua`ri ziñ egin barik bere jabetasuna artu gurean ibili zan, egia da, edo mandio urdiñenak egiten (haciendo el remolon) bai baintzat, gudartean ibili zalakoen aitzakiaz.

Azkenean eta iru urte geroago 1.457^{an} Epailla`ren 2^{an} foruak zindu ebazan edo gure batzar nagusiak beartuta zinpetu ebazan.

Gerta-egun orretan, Gernika`n Antigua`ko Ama`ren Elizan lur-zelaiko erriaren foruak zindu ebazan eta ille beratako 10<sup>ean</sup> Billa`koak Bermio`n.

2.9. – Zer jazo zan jaun eta errege zanak uri`ak eta erria`k saldu nai eba-zanean?

1.469^{an} surrumurrua zabaldu zan, erregeak Bizkaïko billak eta lurrak saldu ebazala. Bizkaitarrak surrumurru orrein azalpenak eskatuta, erregeak guzur aundiak zirala esanda, bakeztu eban urduritasuna.

Eta erregeak osteria be guzurtu egiten dauz beren eskutitzan Bizkaitarrak, andik denbora gitxi barruan Señorioa zatitzea edo ataletan alokatzea Gaztela`ko erregearen asmo oso-osoan izan zalako.

Bizkaitarrak batzartuta erabagi au artu eben: Jaun-txar ori bereala kendu. Eta olan egin eben, beren ugaz-arraba (hermanastra) Isabel jaun lez izendatuta, gero Isabel “katolika” izango zana.

IV Enrike`k ez eban on-artu erabagi ori, leenengo maltzurtasunez jokatuta, larderiez gero eta Mungian 1.470<sup>an</sup> Epailla`ren 4^{an} gure aurka galdu eben guda`ren bidez azkenean beren jauntasuna bir-eskuratzeko.

Eziñean eta guztiz minduta beren errege-aundikerian, Enrike berak on-artu eban bizkaitarren agindua beren gaiñetik egoala eta euren eskuetan bakarrik jauntzaren ipini-kendua.

Argi ikusten da Bizakaia`ren jabetasuna eta Gaztelarreko erregeakaz, arreman guztiak itzarmenekoak ziralako.

3.0. – FORUEN EDESTIA

3.1. – Zelan egiten ziran gure foruko legeak?

Gure betiko legeak: Euskal sendiaren eguneroko arazoak bideratzeko izan dira beti. Orregaitik berezko Nortasunaren izaeran, beti ordezkatu eta ospatu ziran leize-batzarretik asi-ta, zugatzpeko auzo-batzarra, bas-elizen edo eleiz-ateko erri-batzarrak eta erri-arteko batzar-nagusiak.

Olantxe egin ziran millaka urtetan Euskal-alkargoa bakezko batzangotasun baten zaintzeko, eta Euskal-izkuntzaren etxagintza sinismen guztiagaz, jakintzaz eta trebetasunezko maixutasunean eraikitzeko.

3.2. – Erromatarrek zer ekarri eben?

Baiña erromatarrek etorri ziran gure Euskalerrira, eta gure izaera euren nortasunagaz jantzi gurean ibili ziran.

Euren malda-berakoan ekarten ebezan leenengoko sasi-jainkoak desagertu ziran, baiña sekula be ez goitik-beerako menperatzaillearen jaurkintzazko erak. Nai-ta guk denbora guztian gure euskal-gorputzaren Nortasuna birreskuratu, autsaren azpian itzi ebezan txingarrak ez ziralako amatau.

3.3. – Kristautasunak zein arrizku ekarri euskun godoakaz batera?

Kristautasuna sartu zanean, onek-be beren nortasuna ekarri eban latin menperatzailleagaz batera. Eta Konstantinok emon eutson indarragaz alderdi-kidetasunean ezarrita geratu zan.

Godoak etorri ziranean, auts-azpian egon ziran menperatzaille txingarrak osterako be biztu ziran, nai-ta onein aurka guk ondo babestu.

3.4. – Mauritarrak zein eredu ekarri euskuen?

Mauritarrak etorri ziranean, guk akatz galanta euki gendun, euren laguntzaz erregetza ezarri gendulako, Nafarroan eta Euskal lurralde guztietan jauntasuna ipini bear izan gendualako.

3.5. – Eleizearen jokabidea nundik nora joian?

Mauritarrak atzeraka asi ziranean Godoak be desagertu ziran, baiña Eleizaren agintari batzuk katolikotasuna gura ebelako, Konstantino`gandik euki eben alderdikierizko indar-dogmatikoagaz, goitik-beerako aginduak eta ordezeko ardurak esku baten bakarrik euren ustez egon bear ziralako, menperatzaille txingarrak osterako be berbiztu ziran, ta geien gure jaun-erregetzan eleizaren agintari orreien bitartez, Europa guztian ondoren bardiñakaz geratu giñan.

3.6. – Noz amaitu ziran gure foru-batzarrak?

Gure batzarrak askatasun guztian joan ziran ospatzen XIX`garren gizaldirarte. Orduan ikusi eben izkilluakaz indar aundian egozala eta 1.876`an batzar eta Euskal-Nortasunaren buruak moztu ebezan.

A ta-guzti, ez eben lortu Euskalerrria menpetzea, Europa'ko erregetza Eleizak euki ebazan agintari erdirakoi batzuekaz batera itzarmenduta egon arren, geie-nean beintzat.

Orregaitik ikusi daigun noz asten diran benetako borrokak eta maltzurkeriak gure foruen aurka.

3.7. – Zer jazo zan Padura-Arrigorriagan 888`n urtean?

PADURA – ARRIGORRIAGA 888`an III Alfonso`ren aurka:

Asko izan dira godoak eta Mauritarrek desagertu arte eta ainbeste ostean, gu garaille eta Nortasun osoan agertuta, baiña Pelayo`k Asturias`eko erregetza ezarri ebanetik, batera asten dira zirikatzeak.

3.8. – III Alfonso Bizkaia`n eta Araba`n.

Asturias eta Leon`eko erregetza bat eginda geratu ziranean, III Alfonso errege zala. Onek Euskalerrria menperatu gura eban Araba`tik asita. Arabarrak euren jaun Elion`egaz guztiz asarratuta egon ziran lez..., III Alfonso`k borroka barik eskuratu eban Araba.

Gero Bizkaia menperatzera etorri zan. Gaur baiño, askoz aundiagoa zan Bizkaia: Sartaldetik asita Kastro Urdiales eta Mena ibarra Bizkaitarrak ziran; eta Sortaldetik: Deba errekek ureztatu egiten dauzan lurrak; bai Eguerdi edo Egoaldetik Aramaiona eta Ayala ibarrak.

Bizkaitarrak aurre egin eutsoelako, Alfonso`k beren anai Ordoñori deitu eutson, eta guda-indar askogaz Orduña-Amurrio eta Luxaondo (Luyando)`ko bidetik Bizkaia`ra sartu zan.

Bizkaia`ren guda-indarrak gure Jaun Santxo Etegiz (Jaun Zuria)`en aginpean, Ordoño`ren gudalozteari Padura`raiño itziten dautso sartzen, eta bertan birrindu egin ebazan Alfonso`ren guda-indarrak, Ordoño bera-be an il zan eta Padura`ko eleizaren sarreran illobiratuta dago. Santxo Estegiz be bertan il zan eta beren gorpua Durango`ko Tabira`n San Pedro eleizan dago illobiratuta.

Borroka au 888`an Azaro`ko 30`an San Andres egunean egin zan, eta orregaitik ortik aurrera Bizkaia`ko Askatasunaren itxurapenez artuta dago Ander deunaren kurutzea.

3.9. – Beste borroka batzuk, Oñaz ta Ganboatarrak

Asko izan dira borrokak espainolakaz, eta asko gure arteko borroka latzak nagusitasuna lortzeko menperatzaillaren ereduari begira, Oñaz eta Ganboatarraren artean.

Gure Jaun eta Espaino`en erregeari ikaragarritzko aukera emon jakon Billa`k eraikitzeke, gure arteko borroketatik babesteko, eta batez, euren bardin-gabekeko lagun-koipetsua aundiagotzeko. Baiña gauza eder-bat beti gertatu zan: Etsaiaren aurka, beti alkartzen zirala.

3.10. – I Pedro Gordexola`n eta Otxandio`n. Jaun txar au zelan kendu gendun.

Gordexola`ko borroka I Pedro`ren aurka 1.355`ko Urtean:

1.355`ko urtean Gordexola`ko borrokan, Ganboa aldeko Abendaño`tar Iban, eta Oñaz aldeko Muxika`tar Peru`k, ankerra deritson I Pedro biotz-gogorrekoari

eta D. Tello`ren anaia zanari, izugarrizko astin aldia emon eutsoen, bere guda-
taldean ikaragarrizko ondarena egiñaz.

Otxandio`ko borroka I Pedro`ren aurka 1.355`ko Urtean:

Baiña onek ez eban gura gure askatasuna, eta oster a be 1.355`ko urte
borean Otxandio`ra etorri zan, eta bertan oster a be Abendaño`tar Iban eta Muxi-
ka`tar Peruk beste ainbeste egin eutsoen.

1.366`an I Pedro bere sasiko-anaia Trastamara`ko Enrike`gaz borrokan ibili zala-
ko, Tello oster a be Bizkaira etorri zan eta jauntzat artu gendun, gure aldetik Jaun-
txar ori kentzeko eta Gaztelarren erregetzatik alde egiteko aukera aundia eukinda.

3.11. – III Enrike eta bere seme txikia zelan egin zan jaun?

Foru-Baimena (Pase Foral):

Bizkaia, Araba eta Gipuzkoa`ko batzar nagusiak euki eben jabetasunezko
aalmena, Jaun-erregeak bialdutako legeak aztertu eta gero, forua`kaz adosta-
sunean egozan ala ez esateko.

III Enrike gaxoa edo atsekabeduna deritxona 1.406`an il zanean, urte-bi bete
barik euki ebazan bere semea II Juan, gure jauntzan IV izango zana, izendatu
eben Gaztela`ko errege.

Gure arbasoak bere aitordea zin egitera beartu eben, eta IV Juan be bai bere
aundiagotasunean.

3.12. – Foru baimena zer zan eta zelan beteten zan?

Dana dala, urte inguru orretan, Espaina`ko gortekoak gure FORU-BAIMENA
ezereztuteko edo baztertzeko alegiñetan ibili ziran, baiña gure batzarraren asa-
rrea ikusita gero, Jauna Bizkaia`ren batzarrean 1.452`an Uztailla`ren 21`ean Ger-
nika`ko zugazpean batzartuta, gure oiturazko legeak idatzi eta legedia egin bear
zirala erabagia artu eben.

Ondo eta argi ezarrita andik aurrera: “Jauna`k Bizkaia`ri bialdutako agindua
edo eskutitza gure Forua`ren aurka ba`egoan menpekotasunean artua izan dai-
tela, eta ez bete”.

Arazo guzti orreik ikusita, 1.526`an kontu aundiagoaz ibili ziran Bizkaitarrak,
Foruen berrizkuntza egin eben orduan, gure FORU-BAIMENA`ren gora-beran ,
ondo, argi ta garbi itzita zalantzarik ez daiten egon: “gure Berriztutako Forua`k
diñoen lez beren XI`garren legean, I izen-buruan”.

1.839`an Urria`ren 25`an Espaina`ko gortek Espartero buru zala, gure Forua`k
Ikaragarrian murriztu ebazan, eta 1.841`ean FORU-BAIMENA kendu eban.

3.13. – Mungia`ko gudaldia zergaitik egin zan?

Mungia`ko gudaldia IV Enrike`ren aurka 1.470`ko Urtean:

IV Enrike`gaz gure jauntzaren II izan zana, 1.470`an Jorrailla`ren 27`an Mun-
gian euki gendun borroka latzgarrian, Espaina`ko gudalozte Aro`tar kondea
Fernandez de Belasko`k bideratuta, eta Euskaldunak Abendaño`tar Peru ta
Muxika`tar Iban`ek.

Borroka onen bidez IV Enrike ergelak Bizkaia oinperatu gura eban, baiña ia
gudalozte guztia ilda bertan itzita, Aro`tar kondeak buztana ankapeetan daroa-
la Espaina`ra joan bear eban, Bermeo`ko abade batek eroan eban Laredo`ra eta

orregaitik jauntzatic kendu gendun, bere arreba Isabel'en eskuetan itzita, gero Espaina'ko I Isabel katolikua izango zana.

3.14. – Zelan jokatu eben errege katolikuak Euskalerraren askatasunagaz?

Isabel 1.473'an Urrilla'ren 14'an Bizkaï'ko Jaun (andra) izenpetu eben, eta 1.476'ko udan, V Fernando Katolikuak Fueroak zindu ebazan emaztearen ordezkioak beteten.

1.481'an errege katolikuak fede-zaindi edo inkisizioa'ren bildurgarrizko auzitegia ezarri eban, eta Bizkaitarrak itsu-itsuan ontzat artu eben auzi-epaile orreïn menpean babestea, kontuan artu-gabe, euren askatasunarentzat aurrera begira ze negargarritzko ondorioak ekarriko ebazan.

1.512'an Fernando'k Nafarroa menperatu eban, eta Nafarroa'ren oitura ta legea'ri lotsa aundia erakusten dautso, baiña 1.515'an Nafarroa'ko errege bereziai bide guztiak moztu egiten dautsoez errege-aulkian ezartzeko, eta Gaztea'ko erregetzaz alkartu egin eban Nafarroa.

3.15. – I Karlos'ek eta II Felipe'k?

I Karlos'ek ondo ezagutzen eban gure Nortasunezko-legedia, itxuran beintzat, lotsagizunezko arreran artzen ebalako. Baiña kontuan eukinda, Nafarroa'ko erregea ez dauala bere jar-lekuan ezartzen, Be-Nafarroa arbuïatu, eta Añaamendia berezko muga antzeko baten itzi eban.

Itxura baten diñot, 1.521'an I Karlos'ek Billalar'ko guda-lekuan erkidetasunen (comunidades) buruzagiak (comuneros) menpetu eta il ebazanean Gaztelatarren foruak desegin ebazalako, artean Araba'ko buruzagia (erkidetasunaren aldekoa izan zana) Gonzalez de Baraona il eban, Gazteiz'ko plazan burua moztuta.

II Felipe'k be esan leike, foruak itxura baten ardura aundiz zaintzen ebazala, baiña zergaitik esan orduko, kontuan eukin bearda Aragoi'ko zuzen-zain nagusia il ebal.

3.16. – Oñateko Ikastetxe-Nagusia nork eta zertarako sortua zan?

Oñate'ko Santi-Spiritus Ikastetxe Nagusia:

Benetan aipatzekoa da Oñate'ko Santi-Spiritus ikastetxe nagusia, Santxez de Merkado eta Zuazola'tar Rodrigo, Avila'ko Gotzainari, zor dautsagu ikastetxe nagusia, bere 1.533 urteko azkeniari esker.

III Paulo Aita Santua'k, ikastetxe nagusia egiteko bulda, 1.540'an Jorrailla'ren 23'an emon eban, Salamanka, Bolonia, Paris eta Alkala'ko ikastetxe-nagusiak euki ebazan Foru ta lege-bereziak emonda.

Eta emen aipatzekoa dan zeaztasuna.

1.545'an Dagonilla'ren 31'n, Ikastetxe-nagusia erregea ta bere ondorengoai utzi jakien lez, II Felipe'k 1.569'an Epaila'ren 27'ko errege-agiriaren bitartez, Ikastetxe-nagusiaren ikusketa bat agintzen dau, Hernan Suarez de Toledo Dotorea bialduta: "etxe orren legeak eta oiturak ez dirala gordetzen aitzakia-gaz". Dana Goitik-beerako ta erdirakoia dan Bisgotikoaren Fuero-juzgo'agaz adostasunean ipinteko, larogeta amazazpi lege barritan ezarrita, eta maixu biltzarraren aurrean irakurrita, 1.569'an Lorailla'ren 23'an.

3.17. – Azaldu egizu zer jazo zan gatzaren zergaren arazoan?

Gatza`ren zergea:

1.581`an II Felipe Lisboa`n egoala, beren gobernuko ministro edo serbitzariak, Bizkaia`ko gatza zergapetu gura eban. Beren ezaguerara eldu zanean, bereala agindu eban Bizkaia`tik agintza ori kentzeko.

1.590`an bai erakusten dau lotsagizun eta neurri aundi baten zentzutasuna. “Servicio de millones”ekin Espaina zergapetu ebanean esan ebalako: “zerga ori España`ko errege lez ipini ebala, ez Bizkaia`ko Jaun lez”, Felipe`k ondo jakin ebalako, zelako eskubideak euki ebazan Espaina`ko errege lez eta Bizkaia`ko Jaun lez.

Baiña, 1.598`an III Felipe errege-aulkira igon zanean (beren gobernuko zeregiña Duke de Lerma`ren eskuetan itzi ebana), berak ezer jakin barik (edo alan aitzenda beintzat) eta ezer aldarrikatu edo oiuzkatu barik, beren gobernuko ministruak indarkeriz Bizkaia`ra etorri ziran (Bizkaitarrak denborarik ez dagian euki euren babeserako) “servicio de millones” ko zergak eskuratzeko.

Bizkaitarrak: eurakaz zerga orreik ez daukiela zer ikusirik esanda, besteak gogorkeriz asi ziran, eta Jauna`ri bialdutako mezuak beren lekura ez ziralako eltzen, Bizkaitarrak 1.601`an Lorailla`ren 10`an Gernika`ko zugazpean batzartuta eskutitz au bialdu eutsoen:

“Muy alto Padre”

Señor:

Visto por Nos esta antigua è honrada Señoria de Vizcaya lo mal que V. M. està informado, por orden del Consejo de Castilla, en querernos agraviar y tratar mal tan al descubierto, en recompensa de los muchos y grandes y leales servicios que esta antigua Señoria de V. M. , en mandarnos que pagàsemos ciertos pechos à Derechos como los demàs buenos hombres de esos Reynos de Castilla pagan; hicimos Junta General de Cavalleros è Hijos-dalgo de esta Señoria en esta nuestra Villa de Gernika, que los reyes antepasados de V. M. nos dieron por nuestros honrados servicios, hallamos que queriendo usar V. M. de tanta riguridad con nosotros y quebrantar nuestros honrados Privilegios (Bizkaitarren artean orduko denboratan itz onek ez dau esan gura Espainolaren artean gaur esaten dauana, beren berezitasunezko erri ta legeak zirala baizik) y la autoridad que nuestros honrados padres han tenido: que debiamos de suplicar y pedir humildemente à V. M. sea servido de mandar que se borre, teste y atilde de sus Pragmàticas Reales lo que à nosotros toca, pues es justicia lo que pedimos; y, suplicamos à V. M. no hubiese lugar de hacernos, nosotros quedamos obligados à defender nuestra muy querida y amada Patria, hasta ver quemada y assolada esta Señoria y muertos mujeres è hijos y familia, è buscar quien nos ampare y trate bien.

Esta lleva D. Pedro de Gamboa, Diputado de esta Señoria, gran servidor de V. M. ; no sea èl solo culpado por ello, antes V. M. le haga merced, porque fue importunado para ello.

Dado en nuestra Villa de Gernica en 12 de Mayo de 1.601.

Vuestra antigua y leal Señoria de Vizcaya, que al servicio de V. M. queda. ”

1.601`an Lorailla`ren 24`an III Felipe`k beste eskutitz bategaz atzeraka egiten dau, eta Bizkaitarrai esaten dautse: “nire aurreko erregeak zer egiten eben ikusita, zuekaz nik be alan beteko dot ”.

1.602'an urrengo urtean, Fueroai ziñezko-itza emon eutson.

IV Felipe 1.621'an errege-aulkira igon ebanean (onek gobernuko zeregiñak conde-duke de Olivares'en eskuetan itzi ebazan), oster a be asten dira Foruen aurkako ekintzak, gatzari zergak ipinita.

Olibares'en gogamenean ez ziran egon gure Foru-legediaren jabetasuna ta onein esku-bideak, ez ebalako jakin, eta leenengoetan berak esaten ba eban: beste lurraldearen ezberdintasunean eta gure zor-gabetasunaren eta berarizko legearen aurka dagoela.

Gero beren ezagutzara jakintza orreik eldu ziranean, bera izan zan gure Foru ta jabetasunak babestu ebazana goi-mallako arrazoiak erabilia Espaina'ren laterrizko aolkularitzan.

Berak egiten ebana sinis-betean egiten ebala aitortuta, gure eskubideak, gureak bakarrik zirala jakin ebalako.

Erriko kaleetan ikaragarritzko borroka egin zan, eta ez gutxiago Bizkaï'ko batzarrak erregea'ri bialdu eutson guda-zibillaren keñua zan eskutitzagaz:

“que el monarca no tenia poder ni fuerza para conquistar Vizcaya, respeto de que, aunque fueran gruesos ejèrcitos de mar y tierra, la naturaleza de ella era tal que todos habian de perecer, como les habia sucedido a todos los reyes que habian enviado armas contra ella”.

Bakeztu zan larrialdia, baiña erregetzak erritarrak egin ebezan borrokagaitik, ordain edo mendekuak artu ebazan, eta borrokaren aintzindariak espetxean sartuta 1.634'an Loraila'ren 24'an, espetxean bertan eta garrote-bil'ean il ebazan: lizentzidun Morga eta Sarabia; de la Puente eta Urtusaustegi'tar Juan; eta Otxoa ta Ojarabide'tar Martin Señorío'koak. Beste irurak: Larrabaster eta Amuñarri'tar Juan; Bizkaigana'tar Juan eta Domingo anaiak, erriko enparantzan gargailez ito edo urkatu ebezan.

Eta Aberri baten judas edo saltzailleak beti egoten diran lez, oraingoa: Juan Alonso de Idiaquez eusko-mazal edo zalduna (caballero) zana, erregeak Ciudad Real'eko Duque'aren aundiki-izenagaz jantzi ebana zan, espetxe ta ilketa orrein aurretik ibili zana.

Lasa eta Apalategi'tar Jose'k beren liburuan esaten dauan lez: “Euren gorputzak illobian eustuta egongo dira, baiña euren izpirituak gure artean bizi-bizirik dagoz”.

3.18. – Lau urteko jaun-gaia eta onen ama Mariana nortzuk dira: V Felipe.

Sorgindutako II Karlos'ek 1.665'an errege-aulkira igon ebanean lau urtegaz bakarrik, beren ama Mariana de Austria'k artzen dau gobernuaren ordetza, 1.675'an D. Juan de Austria'k gobernua aolkulari lez artu arte, eta II Karlos'ek ez ebalako ondorengorik euki, bere arreba nagusia Frantzia'ko XIV Luis'egaz (rey Sol) eskonduta egon zan bir-semearen V Felipe Borboien eskuetan erregetza itzi eban. Austria'tarren errege-leiñua amaituta.

V Felipe onek, agintaritzan eta banakuntzaren eratan beste irudi barri-bat eka-ri eban, erdira-naien absolutismu edo al-osokerizko eta berdinzalea izan zana.

Onegaz sortzen diran arazoak, ez dira Austriakaz Fuero'en gora-beran adostasunezko neurrian euki genduzan zalantzak, ez! Onegaz..., jokoan egon ziranak, gure Euskal izatearen Foruak, Nortasuna, Jabetasuna eta Askatasunak izan ziralako.

V Felipe 1.700'ean, Espaina'ko errege-aulkira ondorengoaren edo “sucesión” gudaren bidez igon eban, 1.714'an Irailla'ren 11'n Bartzelona artu eben orduan amaitu zan gudea.

Guda orren ankerkeria zelakoa izan zan jakiteko..., ezta besterik, Katalanak “DIADA” izenagaz zer ospatzen daben ikustea baiño.

1.936'ko Franko'ren guda ostetik Katalanak debekatuta euki eben egun ori ospatzea. 1.977'an emon eutseen baimena ospatzeko.

Eta “Irudi Barri” (Nueva Planta) baten erabakiaz Aragoi eta Kataluña'ko fue-roak kendu ebazan.

3.19. – Mugen edo Aduana'ren arazoa: itxasoan ala Ibero ibaian?

Euskaldunak, Kataluñan gertatutakoa ikusita, belarriak tente euki ebezan arrazoi guztiaz, gurera laster etorriko zala bildurragaz. Eta bereala agertu zan, gure zerga-mugak (aduanas) barrutik itsaso'ko mugara eroan ebazalako.

Eritarren artean, ikaragarritzko arrabots, zalaparta eta istillu “MATXINADA”ren izenagaz gogoratzen doguna egin zan, Begoña'tik asi ta Bilbora beratuta. Uribe eta Busturia'ko merindadeen errepublika askok artukizun aundia euki eben MATXINADA orretan.

Billa'tan gauza asko apurtu ziran sarraski aundiak eginda, Bilbao'n, jauntxoan jauregietan eta batera edo erdirakoi lez aipatuta egon ziran etxeetan.

Ez zan il ta zauritu bako Matxinada, Bermion Udaletzeko balkoitik gizon esku-bidedun aundi bat plazara bota eben; Bermion eta Portugaleten agintarien serbitzuko kabarra edo gabarra erre egin eben; Otxandion Bergaratik igeska etorri ziran Rokaberde'ko markesa eta beren laguna il ebezan; baita gitxien merezi ebanak olako azkena emotea, Bizkaï'ko ordezkari nagusia izan zan Arana'tar Enrike be.

V Felipe'k atzera eginda, zerga-mugak oster a be beren lekuetan ipini ebazan, baiña matxinadako buru izan ziranai auzi-bideak zabaldu jakiezan, eta 1.719'an Urtarrilla'ren 18'an espetxeratuta, Bilbao'ko espetxean il ebazan 15 Bizkaitar eta Eskoriatza'ko bat, gero Plaza-Barrira ekarrita, buruak moztu eutsoezan señorio'ko ainbat lekutan zikaletan (picas) buru orreik sartuta, Euskalerriko seme-ala-bak ikusi daiezan.

3.20. – Soldaduzkaren arazoa eta V Felipe.

1.734'an Urtarrilla'ren 31'n, V Felipe'k Espaina'ren lurralde guztietarako naita-naiezko soldautza agindu eban, Euskal lurraldeak izan ezik, euren erriaren jabetasunezko legeak euki ebezalako eta orregaitik Euskalerriak bear ebanerako bakarrik soldauzka egiten ebalako.

3.21. – Zamakolada zeri deritxo?

Zamakola'ren arazoak:

Gure Fueroen aurka, XVIIIln. `go gizaldi guztian eten-bako auzitaldi liskarza-learen ekintza bat izan zan Gernika'ko batzarrak Bizkaia'ren Jauna'gaz euki ebena, Fuero'aren kilikolotasunak orekan iraun dagian.

1.804'an Zamakolada aipatzekoa da, baiña bakarrik esango dot Zamakola'tar Simon Bernardo, Dimatarra bera, eta Arratia'ko merindadearen Fuero'ko Alkatea zana, jakituri aundiko gizona eta Euskal-Abertzale aundia izan zala.

3.22. – Napoleon`ek zelako artu-emonak izan ebazan gure askatasunaren bide luzean?

Napoleon 1.789'an, Frantzia'ko iraultza asi-ta, Versailles'en Dagonilla'ren 4'an lege-gaiaren autapena egin zan, eta onek gure Iparraldeko foruak ezereztu egin ebazan.

Frantzia`ko lurralde`en jauna izatetik, Frantzia`ko errege izatera aldatu ziran, erri berezi guztiak iruntsi ta menperatuz, Frantzes izkuntzara danok beartuta.

Esan bearrekoa da, Euskaldunak ez genduzala jakin Napoleon`ek guretzako euki ebazan egin-naiak, beren asmakizuna Euskalerrri guztia batera eukitea zala-ko.

Garat Senatoreak Napoleon`eri bigaldu eutsen idaz-saio bat, Frantziagaz bildu daitezcan Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroa, Euskaldunen artean babes-lurra osotu dagien "NOUVELLE PHÈNICIE" deituko zana.

Or euki gendun Euskaldunak parebako aukera ederra lurak eta senitasuna batera agertzeko.

Baiña beste aldetik 1, 790-1.791`n gogor asi ziren zigortzen Euskal gizon/emakume, apaiz, gotzain`ari gillotinagaz lepoak mozten eleizak erretan eta lapurretan, 1794`an izu-ikara negargarri au goi-maillakua egin arte. Orregai-tik Euskalerrria beren apaiz eta erritar`ekin Inglatera`ren aldetik kokatu zan.

3.23. – Ondorengo ekintzak Espaina`gaz eta Frantzia`gaz.

Ortik aurrera Euskalerrriko zazpi lurraldeak Espaina ta Frantziatarrak euki ebazan borroka guztietan sartuta egon gara. Eta gerra bilduma orren artetik aurrerantza gure nortasunari egindako erasoak: aundiak, zitalak eta eten-bakoak izan ziran Euskadi`ren izaera desagertu daiten, Espainol ta Frantzez biurtzeko.

Baiña Espaino`akaz be 1.808`ko Uztaila`ren 7`an, negargarritzko eginkizun bat sortu jakun Euskaldunai: VII Fernando`k beren aita IV Karlos`i erregetza emoten dautsonean eta onek Napoleon`eri, Euskaldunak Baiona`ko batzarrera itun-ordezkarria bialdu eben, eta onek Espaina`ren beste probintzi edo eskual-deko ordezkariakaz batera, an egin zen araudi barria apur-bategaitik ez eben on-artu, bai beren baimena emon be 1.808`ko Uztaila`ren 7`an egin zan konstituzio barri orreri.

Gure ordezkariaren jardun-aldi ori, bada-ezbadakoa edo zalantza aundian ezartzekoa bai beintzat izan bear zan, Frantzesakaz berak egin bear ebana, gure señoioaren jauntza eskeintzea izan zalako beti danik egin zan lez, Gernika`ko batzarrak eta beste Euskal batzarrak agintzen eben antzera, gure legegintzaren eta askatasunaren eskubideak babesteko, Espaina`ko gorteetan Euskaldunak sekula ez ebelako euki ordezenik eta Euskalerrrian euren erregeak jaun lez, beti izan diralako ordezekoak bakarrik.

Lau lurraldeko Euskaldun-ordezkoak, sekula ez eben joan bear Baiona`ko batzar orretara, gero Espainol ordezkariak ez ebelako iñungo tiramenik on-artuko, euren gogamenean gure Fueroak Espaina`ren erregeak emonak zirala uste ebelako.

Baiña zorionez, gure lau lurraldeko ordezkariak bereala konturatu ziran egiteko egon ziran astokeriagaz, eta Napoleon ta erregea`ri euren eskaerak bide-ratuta, erabaki-au artu eben: gure Foruak ikertu edo azterkatuak izan daitezala leenengo batzarretan, lurralde onein eskubideai erabagiak egokitzeko. Eta ekin-tza orregaz desegin ebazan, bertan egon ziran leenengo asmoak.

Napoleon`en etorkizunean, gure foruen aurka ibili ziranai beste aukera eder bat agertu jakien gure legeak espainola`kaz naaztu egiteko: 1.809`ko Epailla`n, Bizka`tik Franzisko Antonio Amoros agertu zan Jose erregeak Espaina guztien-tzako egin ebazan legeak ezartzeko, baiña "oiz besteko edo neurritz-gaiñeko errudun-batzarra" k ezarri ebazan legeak, Euskal legearen guztiz aurkakoak ziran.

Kadiz`ko Korteak:

3.24. – Kadiz`ko korteetan zer kendu euskuen?

Euskalerriarentzat barriro agertzen dira mamuak edo txakur ametsak: 1.812'an Epailla'ren 18'an Euskalerriaren aurka eta beren sumin edo asarraldi osoan, Bizkaiko ordezkariak Kadiz'eko gorte edo batzarretan agertu ziran Euskal jabetasunaren aurkako legeak ziñatuteko.

Batzar onetan, argi ikusten da gudaloztea erregearen gaiñetik ezartzen dala, eta erdi ugarte onen barruan dagozan lurraldeak eta erriak, gura nai-ez, lege orren barruan sartzen dabezala 1.809'an Epailla'ren 19'an, Euskal lau lurraldeko batzarrak ezereztuta.

Argi ikusten da au be: Euskal eskuma`ko giza-semeak zelan ibiltzen ziran Euskal-etxearen kalterako, gure Nortasuna desagertu daiten. Konturatuko ziran. . , euren Euskal-izaera il daiten alegiñetan ibili zirala?

1.812'ko Dagonillan, Mendizabal gudal-buruak Frantzesen gudaloztea kanporatu egin ebanean, batzarrak batu ebazan aurki guztietan Euskalerriko askatasunaren aurkakoak ezarrita, Kadiz`ko batzarretan ziñatu zanari, bir-baietza emoteko.

Euskal-etsaiak gauza onekaz gura ebana: euren esanak "Bizkaia`k on artuta euki ebazala Espaina`ko iraspena" eta "Espaina`ko gudalozteagaitik bir-eskuratua izan zala", danon gogamenetan betirako on artua izan daiten.

Ori gura eben eurak, baiña..., nai-ta Espaina guztian Kadiz`ko batzarrai ikaragarritzko amurrua euki, 1.808'an Uztaila'ren 26'an erregeak Frantzitik agindu bat oiuzkatu eban, eta nai-ta bera ez-baiezko agindua izan, Kadiz`ko gorteetan egin ziranak ezereztuta geratu ziran.

Euskaldunak Fueroak bir-eskuratuta, erregeak 1.814'an Uztaila'ren 29'an Fueroak zinpetu eta baieztu egin ebazan.

Bizkaia`k une orretatik beren askatasunak berrezkuratu ebazan, eta Bidasoai-baian egon ziran zerga-mugak (aduanak) ostera be Ebro-ibaian kokatu ziran. Baiña laterri-lege orretan artu gendun lenengo "provincias vascongadas" izen baragarria.

3.25. – Foruak eta lege-eskubidea kentzen.

Baiña Euskalerriaren aurkako arazoak ez dira amaitzen emen, asi baiño ez diralako egiten.

1.819'an: Euskal-lurraldeetan berriztutako batzarra, errege-aldeko diru-arduradunak egiten ebezan geikeriaren aurka, eta Fernando berak eraiki ebana ta egite-ebazan itaunak guri begira, argi ikusten da gure Fueroaren aurka alde-biko eginkizunak betetan zirala ekintza orreitan: gure zergak eta gudaloztearen legeak ezereztu edo aldatuaz alde batetik, eta Euskal-legeak egiteko euki gendun jabetasuna kendu edo aienatu bestetik.

Mugak, ostera be aldatu ziran itsasora eta Auñamendietara Kadiz`ko Laterri-lege nagusiak agindu eban lez, eta Rafael de Riego gudal-buru nagusiaren matxinadaren bidez, 1.820'an gure Foruak ezereztu.

Euskaldunak emendik aurrera, alderdikerrizko naaztetasun eta borroka aundietan sartu giñan, 1.820'tik 1.823'ko bitartean, eta Frantzesak Nafarroan sartuta geienagaitik askatzaille lez eta gitxiengaitik etsai lez artuta, bakeak lortu ziran.

San Luis'en 100.000 semeen eraso-aldi onek, liberalkeriaren aurkako yaurpide edo gobernu bat ezarri eban, eta 1.823'an Foruak ostera be bir-eskuratu

genduzan. Baiña VII Fernando 1.833'an Irailla'ren 29'an il zanean, Karlistadaren borrokak asi ziran, ortik aurrera gure ondamendia sortuta.

3.26. – Karlostarren gudak ondamendirako bidea eta Iparraldeko erasoa.

Euskalerrian Karlistadako guda aituteko, Frantziko iraulketak politikako zentzuan zabaldu ebazan bide biak kontuan euki bear dira. Bata: erregearen muga-gabeko aginduan, jaurkintzan aundikiak egon zirala elizagaz batera beti lez; eta bestea: aurrerakoia zana esaten eben lez, agindua errian ezartzen ebana, errege edo errepublikako jaurbideategaz eta eleizagaz guztiz bananduta.

Leenengo ezarpen au, guztiz okerrekoa izan zan, bai Euskaldunentzat eta bai Europa'ko erri berezi guztientzat, lege bakar baten menpean sartzen genduzalako, erri berezien nortasunak, izkuntzak, jabetasunaren eskubideak eta oiturak ezereztuta. Eta bigarrena be bai, 1.789'ko urte orretan gure Euskal Iparrerean dagozan Benafarroa, Laburdi eta Ziberotarrai bardintzailezko lege orrekaz Foruak kendu eutsoezalako.

3.27. – “Ley Sàlica” eta Euskaldunak. Karlostarren gudak zer ekarri eben?

VII Fernando il edo zendu zanean, semerik ez ebalako euki guda sortu zan, liberalak II Isabel'en aldekoak batetik, eta antziñatar (tradicionalistas) en aldekoak bestetik V Karlos errege izendatu gurean.

Euskalerrian liberaltarren alboan egon ziranak: gure irudizko eta dirudun gizon/emakuneak, ta batez be sal-erosle-arloan aundikiak ziranak, zerga-arauzko mugak amurratu egiten ebezalako, eta Napoleon'en aurka borrokatu ziran euskal gudaiburu geienak.

Antziñ-zaletasunezkoen edo Tradizionalisten alderdian: erriko apaiz geienak, ospetsu ziran gizon/emakume batzuk ta Napoleon'en aurka borrokatu ziran gudaiburu batzuk, Zumalakarregi artean zala, eta erriaren gizon/emakume geienak, V Karlos'en aldetik gure Foruen babesa euki gendulako borrokatu giñan.

Gure lau lurraldeko Foru-Aldundiak, Madril'eko liberal-jaurkintzaren alde egon ziran “FUEROAK eta KONSTITUZIOA bardiñak zirala esaten ebanak”. Eta erriak, apaiz ta buruzagi gutxi batzuen aolkuari erantzun da “ANTZIÑ-ZALETASUNEZKOAK (TRADIZIONALISTAK) edo KARLISTAK, JAINKOA eta LEGE-ZARRA'ri besarkatuta egon ziran” en artean, ikaragarrizko borroka bi sortu ziran: 1.833-1.839 eta 1.872-1.876'arteko urteetan.

1.837'an Irailla'ren 11'n Madril'eko jaurkintzak esaten eban: “EUSKALERRIKO IRU LURRALDE ta NAFARROA'ko FORUAK BAIESTATUTEN DIRA, baiña! ERREGETZAREN BATASUNEZKO-JAURGOARI KALTE EGIN GABE”. Lege onegaz, gure Foruen jabetasuna ezereztuta geratu zan.

3.28. – Ondorenak.

1.841'an Urrilla'ren 29'an Espartero'k gure babesle nagusia izango zala esaten ebanak Euskalerriko lau lurraldeen Batzar-Nagusiak debekatu ebazan, Espaina'ko lurraldeen neurrira beratuta.

1.843'an Espartero'ren gobernujausita, 1.844'ko Uztailla'ren 4'an Foruaren lege batzuk berrezkuratu egiten doguz, baiña zerga-mugak itsasoan eta Añamendietan geratuta.

1.848'an Madril'eko gobernuaren agiri batek Euskalerriko Alkateak, eurak izendatuta izan bear zirala agindu eban.

1.853'an Iparagirre'k, Madril'en “Gernika'ko Arbola” abestu eban, eta denbo-

ra gitxi barru erdira-naieko gobernuak galbidezkoa zala-ta Portugaera erbeste-ratu eban. Gero Ameriketara joan zan.

1.860'an Uztailla'ren 7'ko aginduagaz, gure batzarrak egiteko, erki-jaur-larien edo bardiña zana guda-jaur-larien baimenagaz bete bear zirala agindu eben.

1.864'an Espaina'ko lege-biltzarrean, gure Egaña'tar Pedro'k bere itzaldia egin eban orduan eta "NACIONALIDAD VASCA" esan ebanean, an egon zira-nen artean gorputz-ikara aundia sartu eban.

3.29. – Arana ta Goiri'tar Sabino'ren jaiotza.

Eta borroka bi onen bitartean, Euskalerriarentzat zoragarritzko egun aundi bat: "1.865'ean Urtarrilla'ren 26'an ARANA eta GOIRI'tar SABINO jaio zan EGUNA".

3.30. – II Isabel erregeiña potolak zelan jokatu eban? Amadeo de Saboya. 1º Errepubliketa.

1.868'an erregetzaren gobernua aipu-galtze edo malda-berako osoan egon zalako, II Isabel beren alderdiko liberalak erregetzatik kendu eben, eta 1.870'ean Azilla'ren 19'an I Amadeo de Saboya izendatu. Errege onegaz 1.872'an Jorrailla'ren 21'an Nafarroan asita bigarren Karliten borroka asten da eta erregetzatik 1.873'ko Otsailla'ren 11'n kendu eben egun orretan, Errepubliketa sortu zan.

3.31. – XII Alfonso'k Somorrostro'n zer esan eban?

1.874'an Abendua'ren 31'n, gudalozteak errepublika kendu eban gobernutik eta XII Alfonso Borboia erregetzan ezarri, 1.875'an Urtarrilla'ren 1'ean izenduta.

1.876'an Otsailla'ren 28'an borroka amaitu zan, eta 1.876'an Epailla'ko 13'an Somorrostro'ra etorruta, gudalozteak berba onekaz biztu eban XII Alfonso'k: "Fundada por vuestro heroismo la unidad constitucional de España, hasta las más remotas generaciones llegarán el fruto y las bendiciones de vuestra victoria". Jorrailla'ren 6'an Euskal Aldundia'k Madrillen batzartu ebazan gudal keiña-duragaz esateko: Espainol-gudalozteak borroka irabazi ebala "sin pactos ni concesiones previas".

3.32. – 1.876 urte negargarria: zergaitik? Sagarminga'tar Fidel. Nafarroan zer?

1.876'an Uztailla'ren 21'an gure foruak ezereztu egin ebazan, Euskaldunak Espainol biurtuta. Sagarminga'tar Fidel'ek lege onen aurka urten eban beste Foru'ko alderdi- barri bategaz "GUZTIA edo EZER-EZ" esaten ebana, baiña dana alperrik izan zan. Lege oneik Bizkaia, Araba eta Gipuzkoa'ri dagokiozanak bakarririk ziran, Nafartarrak 1.841'eko "ley paccionada" gaz beratuta egon zirako. Egun orretan euren aldeko Kastela'ek esan eban: "Algo grande muere hoy en España".

3.33. – Lenengo deia soldaduzkarako.

1.877'an, gure edesti guztian, Euskal-gazteak beartuta, leenengoz deitu jakien soldauzka beteteko.

3.34. – "Ekonomi itunak ezarri ziran?"

1.878`an Otsailla`ren 28`an zenbateko diru-kopurua ordaindu bear eben Euskal-lurralde bakoitzak “conciertos económicos” ezarri ziran, leenengoetan zor-tzi urterako ziranak.

3.35. – Gureak egin dau? Larrazabal`en itxaropena.

Eta gureak..., ia ia egin ebanean, Arana eta Goiri`tar Sabino Larrazabal`eko irrintziaz Bizkaia, Araba eta Gipuzkoa`ko abertzaletasuna bizkortzen asi jakun, Nafarroan Kanpion`tar Arturo`k bardiña eginda. Berton eta guraso bi onekaz batera aipatzekoak dira Iturralde eta Sui`tar Juan, Aranzadi, Oloriz, Etxaide eta Ansoleaga.

BIGARREN ZATIA

1.0. – Gamazada`n zer egin eben abertzaleak?

Bizkaian sortu baiño ez zan egin abertzaletasunaren ekitaldia Nafarroako Fueristakaz batu ziranean, Gamazada deritxon ekitaldean. Bilbao`n eta Gernika`n batzarrak eginda, ostean Espainol ikurriña erreta, Donostia`n Sagasta`ren aurrean Euskal asarrea gogor agertu eben eta Gazteiz`en izkanbil gogorrak egon ziran.

Onen ondorioz, Iruña`ko abes-batzagaz Gernika`ko Arbola`ri zin-egitera eto-ri ziran, Euskaldunak alkartzeko naian. Eta onen berotasunagaz 1.893-1.895 “-BIZKAITARRA” asteroko aldizkaria argitaratu zan, eta “ BIZKAI BURU BATZARRA” irasi eben.

Sabino`k Euskaldun guztien buruzagi-lez artuta 1.897`an “EL PARTIDO CARLISTA Y LOS FUEROS VASCO-NAVARROS” argitaratu eban.

1.1. – Euskaldunak, nora arte jausita egozan?

Ondo konturatu gaitezkan, norarte izan zan gure Nortasunaren berakada eta naaztetasuna, gure agintari, jakitun ta dirudunen gizon-emekumeen artean beintzat, ulerpide au ipiniko dautsuet; Bizkaia`ko Foru-Aldundian zortzi talde-politiko`en artean osotzen zan jaurkintza: Katolikuak iru talde. – karlistak, integristak eta fueristak; monarkiko liberalak bi. – gordetzailleak eta fusionistak; eta iru errepublika zaleak. – radikalak, federalak eta posibilistak. BAT! bera esanda be ez ziran izan Euskaldunak, danak! ziralako espainolistak.

Geien igartzen dan Euskal-beerakada au, Sabinok Arantzadi`tar Ingartzi`ri 1.901`an Urtarrilla`ren 5`an idazten dautson eskutitzan dago. Amaieran olan diño: “Euskalerrriak Gaur arte egin dauana, ara ez da eldu oraindik arazo-aldia, bere duintasuna, bere lotsagizuna eta zintzotasunak izan dira. Alan ba, bera begituten badogu, erri ber-bera esan leike nai-ta naiez iltzeko bidean dagoela. Baiña JAINKOA`ren eskuari begitzen badautsagu, BERA da eutsi dautsona, Nor-Berak itauna egiten dau...: JAINKOA IZANGO OTE DA... ... AU DESAGERTZEA GURA EZ DAUANA?

1.2. – Guda-artean eta geroago zer?

Emendik 1.936`era, gora doa Eusko-abertzaletasunaren indarra, ezin beste-ko lotsagizun aundiko ekintza baten, baiña Europa guztian espatakaz ezarrita-ko Laterriak urduritu egiten dira, Madrille`n gorri-mamuaren aitzakiagaz erasoan

asita, eta nai-ta Frankotarrak eleizagaz batera iltzaille-fazista aundiak izan, Europa, Amerika eta Afrika'ko laguntza guztia euki eben Euskalerrria dan Bereztasunezko ikurriña menperatzeko. Bereztasunezkoai ez daustielako itziten Mundu onen bearrezko ekintzak ordeztoko-bereztan eroaten, "eurak dana jan-gura dabelako". Lur guzti au... Zerura eroateko naian?".

1.978'an egindako Espainol konstituzio barrian, guda-indarra euren eskuetan keiñuka dagoala, legedi barria sinatu barik egoala eta esan leike era-bat Euskaldunen alde; oraindiño ikusten dodaz Irujo ta Ajuriagerra'ren aurpegiak, Abril Martorel bien aurrean agertuta esan ebanean: "PERO TODO DENTRO DE LA CONSTITUCIÓN ESPAÑOLA". Irujo ta Ajuriagerra'ren ostean PP'ko Olarra eta Ugartemendia'tar Luis egon zan, eta onek esan eutson: "D. Manuel, aqui puede haber un camino", eta Irujo'tar on-Manuel'ek alakobat esan eutson: "haber, haber chaval dõnde lo encuentras".

Konstituzio edo Espaina'ko Laterri-lege nagusi ori Euskaldunak ez gendun on-artu, eta eurak PP'koak, gure autonomia edo askatasuna be, ez!

Olan gagoz oraindiño, eurak guda-indarra keiñuka eskuetan daukiela, eta gu menperatuta noz askatuko.

Gaur, beste gauza bat da, Ondorioan eta gure Lendakaria'ren Esendape-nean ikusiko dogun lez.

Gernika'ko Lenengo Araudi edo Estatutoa:

1.3. – Gernika'ko lenengo Araudia zelan gertatu zan? (Agirre'tar Jose Antonio)

Leenengo araudi onen zeaztasunak, gaur Euskalerrriko seme-alaba guztiak irakurri bear-eben liburutik artuta dagoz "ENTRE LA LIBERTAD Y LA REVOLUCIÓN" gure gogoetan beti euki bear dogun leenengo Euskal-Leendakari AGIRRE ta LEKUBE'tar JOSE ANTONIO'k, ager-toki berean, bero-berotan eta zeaztasun guztian idatzita dagoena.

Liburu onetan eta Espainol'aren aurpegira botata dira beren azkenetako berba oneik: "Ezer ez edo gutxi dakie Euskalerrriko seme/alabak JAINKOA'gan daukien sinismenean eta zuzentasunezko bizi-bidean abertzaletasunaren garbitasuna, begirune ta zintzotasunagaz; 1.931'ko urtea eurentzat jazarpenekoa izan bazan be, ez ziran izan gutziagokoak 1.932, 1.933 eta 1.934'koak, euren betiko eginkizunak duintasunezko demokrazi baten egiñak ziralak; gaur bizi garan Mundu onetan gogoratuak merezi dabenen etsaiak, demokrazian, sekula be ez eben euki eurakaz alderatzekorik edo berdinketarik".

Gureak, Larrinaga'ko espetxeari denbora onetan "BIZKAIKO BATZOKIA" zala esaten eutsoen.

Beti danik oraiñarte eta gaur ikusten dogun lez, JAINKOA'gan eta bereztasunezko DEMOKRAZIA'n daukagun sinismena apurtu ta naastatu gure dabe, euren dogmazko sasi-jainkoa eta jauntxo-arauzko menperatzaille-demokrazi baten ezartzeko beti lez. Baiña Euskalerrriaren sinismena beti danik ederra ta sendoa da, deabruaren ikasle oneik Euskal-buruak makurtzeko.

1.4. – Bigaren Errepublika'k zelan jokatu eban gure askatasun-bidean? Udalen agiria.

1.931'n Jorrailla'ren 14'an, Espaina'n Errepublika ezarri zan. Getxo'n egun onetan: 1.839'an Espaina'n ezarri ziran gure Foruaren aurkako legearen ezeztaztea eskatu zan; 15'ean ontzat artu genduna eta 16'rako Batzar-Nagusiak deitu

ziran 17'an beteteko.

Egun orretan Gernika ta beren inguruak, beldurra sartzekotan guda-lozte ta guardia-zibilla toki berezietan azkar-izkilluak inguratuta agertu ziran.

Baiña a ta guzti eta al eben eran: Udalerrikoaren eskubidedunak idatzi eben agiria onartu zan, eta 18'an zabaldu.

Bizkaitarrendandik eta Euskalerri guztiagaitik agiri-ori berotasun guztiaz on-artu zan, eta ez eutsoen euki beldurrik Espainia'ren Errepublikako gobernuak azaldu eben guda-keiñuari.

1.5. – Udal-etxeen ordezkariak zelan asi eben lana. Erantzuna.

1.931'ko 19'an Bizkaiko Udaletxearen ordezkariak esaten eben: agiri orrek, balio izan bear ebala, "Euskalerri osoa beren oiñarrizko sinismenaren inguruan alkartzeko", gure demokrazizko borondateari alegintzen dautzagunean, JAINKOA ta askatasunaren gogo-ametsak elburu-lez gure begi-aurrean kokatu daitezkan. Agiria, Euskalerri guztiko Udaletxetan zabaldu eta bereala erantzuna izan zan eta oitu-gabeko gorputz ta indarra artu eban.

Jorrailla'ren 21'erako, Bizkaia'tik bakarrik ba-eukan 60 onespen baiño geiago, eta ainbat Gipuzkoa'n. Gero Azpeitia'ko Udaletxean egin zan Agiriaren baie-tzaz, Gipuzkoa'ko Udaletxe guztiak ekarri ebezan baletzara.

Eta Udaletxeak zergaitik izan ziran? Euskadin, demokraziaren oiñarria eta Euskalerri guztiaren ordezkotza izan zalako antolamendu ori. Bestela, alderdi-kidearen eskuetan itxi ez-gero, autsi-osoak edo desberdintzak baieztuta gera-tuko ziralako.

Jorrailla'ren 29'an, Bizkaia'ko erki-jaurliariagaz "Sr. Martinez de Aragon" batzar-tu ziran, eta oneri eskatu eutsoen: Euskalerriko lurralde bakotzetan, Udaletxeak batzartu daitezala, gure Laterri-zarren Batzar-Nagusiak berriztu daitezkan, eta gure askatasunaren yaurpidea edo Estatutoaren legeak ezarrita, Errepublika'ko gobernuan agert-arazteko.

Agintariak, goi-bultzarekin on-artu eben gogamen ori, baiña beti, berari itz-eman gendunen eskaintza barruan.

1.6. – Bilbao'n zer egin eban Erkoreka alkateak?

Bigarren ikusketa, Bilbao'ko Udala'ren Alkate zan Erkorekari egin jakon, eta onek, ezer ez eban ontzat artu.

1.7. – Eta Donostia'koak?

Lorailla'ren 1'ean, Donostia'ko Alkate zan Sasiain'egaz bidez buru egin eben, eta au-be guztiz aurka agertu zan.

1.8. – Eta Gazteiz'koa? Eta Araba'rrak?

Gazteiz'eko Alkate zan Ortiz de Zarate'gana joan ziran Alkateak, eta onek gogo beroz artu ebazan.

Araba'ko erki-jaurliari izan zan "Sr Martinez de Aragon'gana (Bizkaia'ko erki-jaurliaria'ren Aita zana) joan ziran, eta onek, alkateen beroak gogotu ebazan, euki eben ekiñaldiagaz aurrera egiteko esanda. Onen borondatea ikusita, Alka-teak berai eskatu eutsoen: Bilbao eta Gipuzkoa'ko Alkateakaz bitartetza bete dagiala.

1.9. – Eta Nafarroan zer?

Lorailla'ren 2'an Nafarroa'ko erki-jaurleri zanagaz egon ziran, eta oneri euki eben agerbidea aurkeztu eutsoen.

Iruña'ko Alkatea Bilbao'n egon zan Lorailla'ren 2'a ospatzen, Indalezio'tar Prieto'k baietz antzeko itzaldia emon eban lekuan.

1.10. – Alkateen idazkia Naparrai.

Alkateak, Noain'eko zubi gaiñetik aldatu ziranean, Iruña'ra urrut-idazki au bialdu eben: Bizkaia, Araba eta Gipuzkoa'ko erri-zaleak Noain'eko zubitik aldatu egi-ten diranean, Nafarroa'ren kalte-ordaiñean itz-ematen dabe "Nafarroa'ren barru-raiño sartuko dabezala Arana eta Goiri'tar Sabino'ren irakatsiak, gizaldiaren irau-nean iñoz ez daitezkan gertatu 1.512'an gertatu ziranak arbasoen erruagaitik.

Nafarroa'rentzat 1.931'ko Lorailla'ren 2'a, Alkatea'ren eginkizuna garrantzi aundikoa izan zan, Nafarro'ko erri guztian sutauts'en antzera zabaldu zalako Alkate'en egin-bidea, Euskalerrriaren aldeko zaletasuna, unetxoetan indar-berrituta.

1.11. – Lau uri nagusietako Alkateen eta Aldundien azken erantzuna zein izan zan.

Lau Uri-Nausien Alkateak, gure aurkako leian, negargarritzko eginbearra iruditu eben, baiña erriaren Udaletxeak alkartasunezko mokor aundia osotzen joan ziran lez, 1.931'n Jorrailla'ren 21'an lau Aldunditan izendatu ziran arduradunak eta gure aurka gogotsu alegintzen ziranen egin bearretan ezereztuten joan ziran. Gaiñera, nausitzar-aldian sinatu ziran alkargoa zapaldu ta apurtzen joan ziran.

Gizon oneintzat, Euskal-Araudia orduz-kanpoko gaur esaten daben antzera eskabidea izan zan, Espainol'aren jauntxokeriagaz morroi lez lotuta egon ziralako.

Ala ere, Araba'ko erki-jaurlaria "Sr. Martinez de Aragon ta Urbistondo" zinegotzien gogoak berotzeko alegiñetan ibili zan, gure Foruen adostasunean bildu daitezkan, anaidien (cofradias) arduratsuak izendatuta gero.

Lorailla'ren 8'an, Udal-Etxe'en Alkateak, lau Aldundi'ko arduradunen ordezkaritza erabat aginte-gabeen utzi eben.

1.12. – Alkate guztien agiriak zer iñoan?

Lorailla'ren 9'an Alkate guztiak on-artutako agiri-bat idatzi eben oneik, bertatik ateraten dodan lerroaldi au adibidez: "Euskal Ikaskuntzaren Bazkunari eskatutako araudia artu dagiela, datorren Domekan Donostian, Euskal Lurraldean diran erdi ordezeko arduradunak (subcomisiones) idatzi dagien Nafarroa, Gipuzkoa, Araba eta Bizkaia'ren buruz bakoitzaren araudiak, gero, euren arteko alkaradostasunetik Euskal-Araudiari (Estatuto Basco) eraikitako". Ekintza orregaz Aldundien arduradunak aginte-gabeen itzi ziran.

Kontuan euki bear dogu, len Euskal-Ezkerrekoakaz batera Euskal-Araudiaren aurka alengintzen ziranarekin, gaur edesti bardiñean egertzen garala. A ta guzti! Euskadi, aberriaren larritasunezko dardarian alegintzen zan. Balekite, sekula ez dala egin ainbeste lan eta ainbesteko gogo-berogaz.

1.13. – "Principe de Viana"n zer egin eben Alkateak?

Lorailla'ren 27'an arratsaldeko 4'retan, Nafarroa'ko Aldundia'ren Principe de Biana'ko gela nagusian, lau Lurraldeko Alkateak batzartu ziran, izendatutako Alkate zaarrenaren (Elorrio'ko Ariño'tar Julian) mai-buru-pean, orduko Nafarta-

rrren Forua ao-jakintzan eskatzen eban lez, Lorailla`ren 28`an beteko ziran Araudi-Batzarretan (cortes constituyentes) aurkezteko.

1.14. – Nok idatzi bear eban Araudia?

Lorailla`ren 29`an Alkateak, lau Aldundi`ko arduradunakaz batzartu ziran, eta aurkeztu ziran asmo-agiri guztiak baztartuak izan ziran, Aldundiko arduradunak eurentzat gordetzen ebelako beren eginkizuna, arratsaldean zabaldu eben au esaten eban agiria: “Euren ardura zala Euskal-Araudia idaztea, Eta ardura ori beteteko eurak adi-eraziko ebezala beren idatziaren txostenak”.

Lorailla`ren 31`an, Euskal Ikaskuntzaren Bazkuna`k Alkateai emon eutsen Euskal-Araudia, gero “Estatuto General del Pueblo Basco” deituko zana. Bagilla`ren 1`an irarri ta Alkateen artean banandu zana.

1.15. – Lizarra`n zer erabagi eban E. A. J. `k?

Lizarra`n, Euskal-Udaletxe guztien Batzar-Nagusia ospatzeko 8 egun geratzen ziranean, E. A. J`ak lenengoetatik artu eban erabagia beren ardurazko egin-bearrak aurrera eroateko, 1.931`an Bagilla`ren 7`rako, beren Batzar-Nagusirako deitu eutsen Udaletxetako arduradun guztiai, E. B. B. aurrean dala.

Batzar orren ardura, Euskal-Araudiaren aurrean Euskal-Abertzaletasunaren kokamena zan, eta artu ziran erabagiak oneik ziran: 1^a. – Alderdia, beren oiñarrizko erri-yaurgoan legeztatzen dala: “Euskadi`ren jabetasun osoa bere jabetasunerako”. 2<sup>n</sup>. – Orren buru-bidearen zintzotasuna zainduta: “on-artzen dabezala Euskal Ikaskuntzaren Bazkuna`k egindako asmo aurrea (anteproyecto) lerro-orokorrak”. 3ⁿ. – Guztiengaitik onartuta datozen lau zuzentasunak: a). – Euskal-izatasuna artzeko dagokiona: “arroztasunetik etorritako guraso ta seme/alabak, gaur bear daben urte-bi`ko auzotasunetik, amar urteko epera zabaltzen dala”. b). – Euskalerriaren jabetasunai dagokiona: “Espaina`ko Laterriari bere borondatez emon ez dautson gauza guztiaren jabetasuna”. d). – Irakaspenaren izkuntzai dagokiona: “Euskera edo Gastelera ibiliko dala, umea edo gaztearen arauz bata edo bestea izaten ba-dira beren ama-izkuntzak. Jakin-gai lez ezarrita ikaslearen ama-izkuntza ez dana”. e). – Eleiza eta Euskal-Laterriaren artu-emonai dagokiona adieraziko-da: “Espaina`ko Laterriaren ardurapean ez dirala itziten, osteria bestela, Euskalerriai gauza guztietan datorkiona, Euskal-Laterriak berentzat gordetzen dabela”. Eta Euskalerriaren batasunagaitik beti begituta, oarkizun zorrotz-bat egin eben, E. A. J`ko arduradunak gogoan euki bear ebena. 4ⁿ. – Ala ere, eta erriaren batasunari begituta, alderdiak adikortasunean begituko dabezala, Bagilla`ren 14`an Iruña`ko Batzar-Nagusira joaten diran Euskal-Udaletako Alkate guztiak, eta ango unetxoaren gora-berak ikusita, bai beste alderdiakaz ariñagoko adostasunean jarrita: “on-artu dagiezala batasunezko-araudira doazen erabagiak, Euskalerriari emon dagioen bear dauan batasuna”. Beti lan egiten eben tinkotasunezko erabagiakaz, baiña batera biguintasunean.

1.16. – Zar-zaleak edo Tradizionalistak zer diñoe?

Bagilla`ren 10`an, lau Lurraldetako Antziñatar edo Tradizio-Zaleen buruzagiak Donostin batzartu ziran, eta onein erabagiak berdiñ-antzekoak ziran: “1.837, 1.839, 1.841 eta 1.876`ko Espainol legeak, Euskal-Askatasuna espataren indarez oinpetu egiten ebenak ezereztu gura ebelazako, au esanda: “foru`en itzul-

aldia bear dan ondorioagaz ez bada lortzen, tradiziño-zaleak ez dirala aldendu-ko Euskal Ikaskuntzaren Bazkunak egin dauan Euskal-Arauditik”.

1.17. – Orduko Sozialistak zer?

Sozialistak, Bagilla`ren 7`an “ Federaciòn Socialista Vasco-Navarra “biltzar-orokorrean batzartu ziran, eta onein eritziak oneik ziran: 1ª. – Euskal-Araudi`ren gogoari lagundu egin bear jako, Errepublikaren garaipenak ez ikututen dauzan bitartean. 2`n. – Euskal Ikaskuntza Baskuna`ren xede-gai`en aurka: “nai-ta, Euskalerriko lau Lurraldeak politikan ta erlijioan oitura bardiña euki, euren ustez arauak, Lurralde bakoitzarena izan bear dauala, Lurralde bakotzak Espaina`ko Laterriagaz itzarmenak eginda”. 3`n. – “Txostenlaritza gai onetan, ontzat artzen dau Euskal Ikaskuntza Bazkunak asmatu dauana, kontuan eukita euren artean banatuta egon da-be, beti batuko dirala bizitasunezko alkar batasun baten. 4`n. – Sozialistak araudiaren asmo-aurrean (anteproyecto) aurkitu dabena, esku-zabaleko irizpide baten eginda dagoala, orregaitik uste dabela “Federaciòn Socialista Vasco Navarra”ri aolkua emotea datozaan aldaketetan, legearen langileak eta erri-ikasteko antolamentuan egiña “ulertzen dabela. Arlo ori Espaina`ko Laterriari egokitzen jakola”. Beste zuzenbideak ardura gutxiagokoak dirala, eta geiago dagozela izentasun batzuen eratara edo araudiaren barruan doan itunera (composiciòn).

1.18. – A. N. V. `k zer iñoan?

Euskal Abertzaletasunen Ekintza`koak (Acciòn Nacionalista Vasca), Madrillen zer gertatzen zanagaitik, oso asarre agertu ziran eta errege-jatorriaren aurkako alderdi ziranai eskatu eutsen, Euskal Ikaskuntza Bazkuna`ren asmo-egitamu osoa artu bear ebela, ezker-aldeko alderdiak, A. N. V. , eurakaz batera joatea gura ba`eben. Oneri ezer esan barik Madrillen Sozialistak artu eben erabagiakaz.

1.19. – Beste alderdi Espainatarrak zer? Ezker eta eskoia batera.

Espaina`ko beste alderdi Errepublikano guztiak, ez eben jakin-gura ezer Euskadiri dagokionagaz.

Adigarri ikustea da, len bezela gaur-be, ezkerralde ta eskumaldeko alderdiak zelan batzen diran gudu-antzez Euskal Askatasunaren izan-gaitasunak apurtzeko.

1.20. – Iruña`ko batzar nagusia: Irujo`k zer egin eban. Giroa eta erabagiak.

Iruñan, Bagilla`en 14`an egin bear zan Batzar aundiari, judaskeri bidez egozki edo utstuazo egin jakon Antziña`tar edo Tradizio-zaleen eta Diario de Nabarra`ren kidegotasunagaitik. Eta emen A. N. V`koak konturatu ziran, zelan saldu-ta geratuko ziran P. N. V`k esaten eutsoen lez.

Baiña bereala konturatu ziran, eta Bagilla`ren 12`an Gobernu-zibillaren baimena artuta, Irujo`tar Manuel`ek beren azkartasunagaz Lizarra`ra joanda Udaltxeen baimenak eskuratuz, antzoki nagusi ta zezen-tokien itz-artuta Lizarra`n Bagilla`ren 14`an Batzar Nagusia ospatu al izateko.

Lizarra`n 1.931`an Bagilla`ren 14`an Batzar-Nagusia egin zan jakiña zan lez.

Eta ikusgarritzko Eleiz-biraren antzera, gazte ta zaar txistuaren alaitasunagaz abestuten “Askatasun-Eguzkia basotik urtenda – beren argia edonun zabaltzen

da”, joan ziran Lizarrara, ainbat berebil txiki ta aunditan.

Batzarra, 12^{ak} ogei minutu gutxiago ziranean asi zan, eta bere sar-arazleak, Lizarra^{ko} Alkatea Agirre^{tar} Fortunato eta Getxo^{koa} Agirre^{tar} Jose Antonio ziran.

Legediaren gai geienak on-artuak izan ziran, 2ⁿ gaian bakarrik zuzentasun bat ezarrita: “bereiztu edo banatu al izango dira, adostasunera batu diran era berdiñean”.

Irugarren gai^{an}, politikako eskubideari dagokionean, Azpeiti^{ko} Alkateak, danak ontzat artuta adierazi eban: “errian berezko ta kanpokoak diranentzat, eskubide oneik amar urtean berton bizitzeaz irabazi bear dirala”.

8ⁿ gaian, Euskadi^{ren} Leendakaria^{ri} dagokiona eta erriak aukeratutako 80 arduradunak izendatuta izan bear dauana. Azpeiti^{ko} Alkateak danak ontzat artuta adierazi eban: “leenengo Lendakaria Nafartarra, bigarrena Bizkaitarra, irugarrena Gipuzkoarra eta laugarrena Arabarra izan bear zirala, araudiak esate eban ordez”.

9ⁿ gaian, danoen baimenagaz aukeratu zan, Iruñ^{an} kokatuta egon bear zala ekintza-agintea. Baiña Zangotza^{ko} Alkateak, bere ustez larregi zala Nafarroa^{ri} egiten jakon begiramena, adierazi eban: “ekintz-aginte ori Lurraldeetan txanda-katu egin bear zala” eta Batzarrak ez eban onartu.

Altube^{tar} Sebero Gernika^{ko} Alkateak adierazi eban: “Gipuzkoa^{ri} esker oneko eskeintza egitea Azpeiti^{ko} Batzarrean Nafar^{tar}rentzat euki eben senidetazunezko biotz-aldikoagaitik, danon artean on-artuta beren armarritik kañoiak kentzea erabagi ebelako Belateⁿ izandako anai-arteko guda ain odoltsua gogoratuten ebalako”. Sebero^k adierazi ebana, Batzar-kide guztiak zutituta txalokada aundi baten artu eban.

14ⁿ. gaian on-artu zan: “gaizkin-auzitako gelatan, lege-gizonak Euskeraz jakin bear ebela”.

15ⁿ. gaian, Azpeiti^{ko} Alkateak adierazi eban: “Euzkadi izan bear zala arduradun bakarra Eliz-itun bidez Batikano^gaz alkartzeko”.

Ondoren, Soraluze^{ko} Alkateak Euskadi^{ko} Laterriarentzat eskatzen dauz: “sindikato- eskubideak”. Maien Lendakariak erantzun eban: “Espaina^{ko} Laterriak bermatuta dagola, eta Euskal Laterriak neurtua izango dala”.

16 ta 17ⁿ. gaiak, izkuntzaren arloan berba egiten dabe eta Mallabi^{ko} Alkateak adierazi eban, bitarteko Gobernuai bialtzea urrut-idazki bat, irakaskintza ele-bikoa izan daiten eskatzeko.

18 eta 19ⁿ. gaiak on-artuak izan ziran eztaibada barik. Leenengoa, Euskal-errian Espaina^{ko} gobernuak daukan ordezkotzagaitik, Euskal Aolku-Orokoreko Lendakariak emendik aurrera eroango ebana, eta neurri-emaille bigarrena: bitariko taldea (comisiòn mixta) Errepublikako lendakariak bideratua izango zala, Euskal-Laterriaren ta Errepublikaren bitarteko arazoak zuzendu daitazan.

20, 21 eta 22ⁿ. gaiak eta beren bein-beiñeko erabagiak (disposiciones transitorias) on-artuak izan ziran.

Basterretxea Bermio^{ko} Alkate jaunak berbea eskatuta, au adierazi eban: Batzarrak on-artu daiela “sort-araudi onek ez dauzala betetan Euskal naikundeen elburuak, Euskadi^{ren} eskubideak aske itzita Foruen lengoratzeraño, 1.839^{ko} espataren-legeak eta beste areik Euskalerriko eskubideen askatasunak oinkapetu dabezanak kenduta”. Gero, on-artua izanda, Arau-legediaren buruan ipinteko eskatu zan.

Gernika^{ko} Alkateak, Euskalerriko Udal guztiai ots egin edo deituta adierazi eban: “Euskal Araudiaren ospakizuna, bere eguna eltzen danean, Gernika^{ko} Zugaitz-Santuaren azpian ospatuko dogula. Danon txalo-zarta aundi batekin

artua izan zan.

1.21. – Batzar aundi ta luze ori bazkaldu bagerik? Gero erri-batzarra.

Agintarien-bazkaria, Lizarra'ko Udaletxearen batzartegian egin zan, danon alaitasunezko-irakin aldi baten. Eta arratsaldeko 4'etan asiera emon jakon erriaren-batzarrari Lizarra'ko zezen-tokian. Au guztiz txikerra izan zan 12.000 gizon/emakume bakarrik sartzen ziralako bere barruan, eta beste 18.000 kanpotik kide izatea al- izan zan, megafono'ren antolamendu on-bateri esker.

Lizarra'ko Alkateak emon eutson asiera, Batzarraren erabagiak irakurrita. Gero Zangotza'ko Alkatea Blanko Armentia Jaunak, bere itzaldi aberatsa.

Urrengo Andoain'eko Alkatea Euskeraz Gipuztarren izenean. Audio'ko Alkatea izan zan ostean Araba'tarren izenean.

Gero Getxo'ko Alkatea Agirre'tar Jose Antonio, Bizkaitarren eta Euskalerriko Alkateen buru ziran arduradunen orde. Euskeraz asita, Euskalerraren batasunerako eta Euskadirentzako egun garrantzitsua dala bere nortasun berezian, bere ikur aundienetarik bat izanda berak berba egiten dauan izkuntza. Goizeko Batzarra gogoratuz, beren gogapenak, egaz egiten ebala esan eban antziñako askatasunezko batzarretara.

1.22. – Egun aundi onen azkena zelan izan zan?

Askenez, Euskal Ikaskuntza Batza'ren leendakaria eta Gipuzkoa'ko Aldundia'ren buru izenekoa Elortza'tar Julian'ek berba egin eban, eta itzaldiaren amaieran au esan eban: "Euskadi'ko Lurraldeak zutik! gure araudiagaitik, gure amaigabeko Foruak eta legearen ikurragaitik JAUNGOIKO ta LEGE ZARREAN" GORA EUSKADI!!! Lizarra'ko ekitaldia amaituta Gernika'ko Arbola ta Eusko Abendaren Ereserkia abestu ziran.

1.23. – Euskalerrria Gernika'ko zugazpean eta plazan: nortzuk berba?

1.931'n Uztailla'ren 12'an, Euskalerrria bere Zuaitz Santu-pean batu zan, bere ordezkari zaintzaileak agurtzeko.

Gernika'ko Udaletxean goizeko 10'etan asi zan gorteko Aldundiai ta Alkate guztien buru ziranaren artzea, Udaletxeko Uri-Batzar osoagaitik beren Alkate Altube'tar Sebero aurrean dala, eta berba oneik esanda: "Gaurko egunetan olangoko egintza-ederrak bear geunkez, JAUNGOIKOA eta ABERRIARI ain-beste maitasun eskeiñita".

Gertakizun-eder orretan, 5.000 Euskal seme/alaba egon ziran gitxi gora-bera eta bertan, Agirre'tar Jose Antonio'ri Gernika'ko Alkatea zen Altube'tar Sebero'k agintaritzaren makilla emon eutson, Euskadi'ko Alkate ta Abertzale guztien izenean.

Mitin edo biltzarra, arratzaldeko 4'etan asi zan, Elorrio'koa zan Alkate zaarrenak zabaldu eban. Gero Azpeiti'ko Alkateak berba egin eban Euskalerriko Alkate-talde arduraduranaren, buru zalako.

Orexa'tar Martzeliño mintzatu zan Euskeraz Bizka'ko diputaduen orde, Euskal endaren arimari abestuta JAINKOA'ren eta LEGE ZAARRAREN barruan.

Oriol jauna gero Araba'ren orde, Itzaldi argitsu bategaz.

Pildain'tar Antonio, Gazteiz'ko Eliz-nagusiaren eleiz-gizona eta Gipuzkoa'tik aldun aukeratua zanak berba egin eban.

Nafarroa'ren orde, Rodezno'ko Kondea.

Urrengo, Altzeta'k iztokira igon eban. Au, Euskeraz izen aundiko Izlaria ta Gipuz-

koa'ko mendigoizaleen antolatzailea zan, eta gazteri guztia irikitan ipini eban.

Ta askenez, Agirre'tar Jose Antonio'k, itzaldi taldea amaitu eban eta gero AGUR JAUNAK abestu zan.

Ekitaldi onegaz amaitu zan garrantzi aundienetariko leenengo aldia, JAUNGOIKOA eta Mundu onen aurrean, gure arduradunak barkaeziñezko arrazoiakaz beteta, Espainola'k daukiezan maltzurkerien aurka borrokatu zirala.

1.24. – Araudia Madrid`ek korteetara.

1.931`n Uztailla`ren 15`ean, II errepublika`ko lege-nausirako batzarrak zabaldu ziran, eta gure talde txikiak euren ezar-lekuetan ezarri ziran. Gure arduradunak ez eben itzik artu Uztailla`ren 29`rarte. Beunza, taldeko buru zanak, itzaldi ederra egin eban.

1.25. – Iruña Euskadi`ren uriburua?

Dagonilla`ren 10`an, Beunza`ren itzaldi ostean, Euskalerriko Udaletxeen ordezkari guztiak Nafarroako jauretxean batzartu ziran, eta bertan Beunza, Aizpun, Kuntxillos eta Oroz, txoztenlaritzako (ponencia) ordezkariak ziranak, egon ziran.

Txoztelaritzak, Euskal Ikaskuntza Bazkuna`ren xede-gaia ontzat artu eben eta batzarrean eztabaidan ipinita, geienak ontzat artu eben. Iruña aukeratu zan Euskadiren Uri-nausitzat. Andik aurrera danak batera joanda, Euskal Araudia edo "Estatuto Basco-Nabarro"ren askatasuna lortzeko.

1.26. – Sozialistak zergaitik aurka?

Errepublikatarrak eta Sozialistak espataren bidez lortutako eskubideak legeztu gura ebezan, eta ori da gaur sozialistak daukien doñua. Beti jaurgortiarrai edo konstituzional menperatzaillaei, demokraziaren izena emon gura. Ezker aldeko demokrazia? Ori alderdikeriari demokrazia emotea da, ez zekula! izatearen lotsagizunari.

Euskalduna errepublikar-demokratikoa da, "baiña Euskalduna!!" ez dakigula aztu sekula ori.

EUSKALERRIKO ALKATEAK MADRILLERA:

1.27. – Alkateak Madrid`era zertarako?

Ez eban beste zentzurik, Euskadi`ko alkateak baimendu eben sort-araua Espainol Errepublikako agintarien aurrean aurkeztutea baiño, Euskalerriak erri-eritzi edo erreferendun bidez onartuta gero.

Bizkaia, Gipuzkoa, Araba eta Nafarroatik 420 Alkate ziran su-gurdian Madrillera joan ziranak, erria ago batez aupaka.

1.28. – Agirre ta Alkala Zamora: Baztartuak!!!

Getxo`ko Alkate zan Agirre'tar Jose Antonio'k, Alkala Zamorai irakurri eutson 1.931`n Irailla`ren 22`an idatzi zan eguneko arau-agirian ekarren esaria. Onek artu eutson arau-agiria, Euskalerraren iriz-kidetasunean eginda egon zana,

Espainaren Errepublikako gobernu aurrean aurkezteko, eta ez eban on-artu. Baztartua izan zan.

1.29. – Geroko ekinaldiak zertarako?

Urrilla-ren 6'an Espainaren gobernuaz, Euskalerriaren lau Lurraldeko aldun (gestoras) arduradunak, oneik euki eben lengo gogoaldiaren egoera aldatuta Euskalerriaren alde, Madariaga jaunari esker.

Urrilla-ren 7'an Madrillen Euskal talde txikia ziranak batzartu ziran eta erabagi garrantzizkoak artu ebezan.

Urrilla-ren 15'an, gutxiengoko Euskal-Nafarrak Espainako lege-biltzarrean, lege-etxe ori jazarraldian bertan itzita alde eben bertan egon ziran katoliko ordezkariekin, konstituziko 26'n gaia guztiz alderdikerizkoa izan zana onartu zalako. Euskal katolikoentzat gaitzi-arazle edo gogai-eragille izan zana eta apaiz, erlijio ta lekaidegoen jazartzaillea zana, eta erriak eskubide oneik ez eba-zala ezagutzen iñoana.

1.30. – Araudia amar ataletan zergaitik?

Abendua-ren 8'an Espainako gobernuak Manuel Azaña buru zala eta Santiago Casares Quiroga gobernari zala, agintza bat emon eban, Euskal-Araudia 10 ataletan egiteko.

1.31. – Aldundien batzarrean zer esan eben?

Abendua-ren 15'n, Garrantzi aundiko batzarra egin zan Aldundian. Lau Aldundiko arduradunak eta ia Euskalerriko Alkateen buru ziran guztiak batu ziran. Bertan artutako erabagiak: alkateen artetik iru ordezkari aukeratu ziran eta lau aldundiaren aldetik, lau eta bat geiago banakaren aldetik, danon artean azkeneko Euskal-araudia apaintzeko, gero Udaletxe guztien baimena artu dagian.

Asken baten, euren egin bearra, Euskal Ikaskuntza Bazkuna-ren egitasmoa egokitzea baiño ez zan izan.

1.32. – Referendun edo eritzi-batzea Euskalerrian?

1.932'an Urtarrilla-ren 31'n izan zan eguna, lau Lurraldeetan Euskalerriaren eritzia-artu orduko itauna egiteko, Euskal-Araudia Euskalerriko osorako izan bear zala ala Lurralde bakoitzarentzat bakarrik. Eta 1.930'ko autarki-eroldan artuta 1.236.709 boz-emaille ziranetik, Euskalerriko osorako izan daiten, 1.100.000 autezlek baietza emon eben. Zalantza barik itzita eben, Euskaldun guztientzat oiñarrizko-legedi bat gura ebala, nai-ta Lurralde bakoitza beren eskukotasunagaz zuzendu ta Udaletxearen askatasuna ezarri.

Emen ez doguna aztu bear, Lizarra'ko araudia (estatuto), Euskalerrian eskumaldeko espainolista ziran guztiak on-artua izan zala.

1.33. – Sozialistak zergaitik pozik?

1.932'an Joraila-ren 18'an, sozialistak Euskal-araudia irakurri ebenean, Bas-terretxea ta Madariaga'k aurkeztuta, arrituta esan eben: "Au gure irakaspideta da ba'ta!!".

1.34. – Gaiarre antzokian batzarra.

1.932'an Bagilla'ren 19'an goizeko 11'k ta erdietan Gayarre antzokian batzar-tu ziran, eta Aldundiaren arduradunak Udal arduradunai aurkeztu eutsen Eus-kal-araudia on-artu dagien.

Lan asko egin eben nai-ta ain gutxi izan Bergara'ko saldukeria egin eben ondorengoak, Euskadi'ko seme/alaben Aberriagaitik euki eben maitasuna apur-tzeko edo beintzat era bat lotu egiteko. Orregaitik Nafartarrak ez ziran egon an, Nafarroa Euskalerrriaren sorterrria dalako. An egon ziranak Nafartarren gezur-ize-nekoak ziran, Nafarrarentzat ezer onik gura ez ebenak, ez eta Euskadirentzat be. Orregaitik itxaron eben batzarra egin orduko egun-bi ariñagoarte, kalteak aundiagoak izan daitezcan Nafartarrai Euskaldun izateak eta askatasunezko bideak moztuteko.

1.35. – Agertutako eritxiak.

Bizkaia, Araba ta Gipuzkoa'n alde aundiagaitik irabazi eben autezkundea, baiña Nafarroan azpikeri onein bitartez: Euskal-araudiaren alde 109 eta aurka 123, 35 autarki utsak egonda. Eta len geienak baimendua izan ba'zan be, Nafarroaren aldetik zoritzar-lez artu zan.

Egia ez zana guztiz, gero jakin zalako zelan Nafar Alkate batzuk guztiz ipar-galduta ibili ziran eta naaste zikin orreitan euren aginduaren aurkako bozka eman eben. Bestela autezpena olan geratuko zan: 127 Euskal-araudiaren alde eta 115 aurka.

1.36. – Oriol Araba'n: bildurkeria.

8 egun beranduago Oriol'ek Araban berba egin eban, eta zoritxarren aurrean beren elburua, aurrerako antolamendu bat egokitzea zan. Baiña erakutsi ebana, beren bildurkeria izan zan, Batzarra babesteko ez zalako joan. Gitxi baiño ez ziran eta Nafar-zoro, maltzur ta saltzailleen eskuetan itzi eben.

1.37. – Kataluña'ri baietza, baiña euskaldanai itxaropenaren poza.

1.932'an Irailla'ren 9'an Espaina'ko gobernuak Kataluña'ko Araudiari baietza emon eutsen.

Espaina'ko gobernuak erabaki eban, bere lendakaria Euskalerrira joan daite-la eta bertan, Gipuzkoa'ko Aldundian Kataluña'ko Araudia sinatu dagien 1.932'an Irailla'ren 15'an.

Irailla'ren 14'an, Katalan'ak arrera garaitsuaz on-artuak izan ziran, erria eziñ-esaneko zoramenagaz pozaren-pozez, askatasunaren arloan garrantzitsua zan zati ori lortzeagaitik. Orregaitik, Karner Katalana eta orduan gobernuko erri-dirua-ren ministru izan zanak esate eban: "Lege-araudi au ez da bakarrik Katalana, Eus-kalduna be badalako eta onen atzetik etorriko diran beste araudi-lege batzuena be bai". Uste dot Katalana'k eta Euskalduna'k pozik egon bear geunkela.

Araudi-agiria, Alkala Zamora eta de Macia'ren ordeiz Gassols'ek sinatu eban, ostean danok eta Donostiko abes-batzak lagun zale "Gernika'ko Arbola" abes-tu zan. Azkenean Katalunña ta Euskadi'ko ereserkiak abestu ziran. Prieto ez egoan oituratuta beren ikurriñari olango omenaldiak egiteaz, ainbeste bider zapalduta, Euskal ikurriña ta Katalan ikurriña esku bietan artuta, biak erabilita alde batetik bestera kurutzatu ebazan.

1.38. – Iru Lurraldeen batzarra nai Nafartarrak: zertarako?

1.933'an Uztailla'ren 23'an Arabako arduradunak batzartuta, iru Lurraldeen batzarrerako dei egitea erabagitu eben, Dagonilla'ren 6'an bizibideko ikaste-txean ospatu zana, Araba'ko Aldundiak ez ebalako lekurik.

Iru Lurraldeetan guztiz 282 Udaletxe ziran, eta an egon ziranak 271 eta iru Lurraldeen Aldundiko ordezkariak.

Nafarrokoa be joan zan, eta Gazteizko batzarrean danokaz bat ez ba eban egin, iru Lurraldeen artean erabagi zan: Nafarroa gertu egon arte danakaz bat egiteko, sei lege-ataleko geigarri (disposición adicional) bat egitea.

1.39. – Autaketa aundia: “Plebiscito”.

Udaletxeen batzarrean aukeratutako 18 ordezkariak, bereala asi ziran lanean Euskalerriko-autaketa aundia antolatzeke, Euskal-araudiaren alde 1.933'an Urrilla'ren 15'an ospatuko zana.

Ikaragarritzko lan ara ta onako mugi-aldian egin ta gero, 18'ko batzordeak Azaro'ko 5'erarte atzeratu eban autarketa (plebiscito) aundi ori, Urrilla'ren 15'a gauza batzuen gora-beran lar ariña izan zalako.

Itaun bat aurkeztu zan: “Ezkertiarrak zer ziran?”. Ba... urte bi terdiko batzar eta luzapen erabagiai be eldu jakien ordua.

Abertzaleak aitu eben, euren ordua be eldu zala, eta Azaro'aren 5'ean danak ezagutuko zirala, gero garbitasun aundiagoaz lan egiteko. Erriak danon egike-rai garbitasuna eskatzen eutsen, marro ziri, azpikeri, iruzur ta maltzurkeriakaz goraiño beteta egon zalako.

Azaroa'ren 5'eko erri-autarketan (plebiscito) Euskal-Araudiaren alde 459.255 baiezkotutako iritzia egon ziran, eta 14.196 aurka. Emen leenengoz, emakumeak autatu eben edo autesleak izan ziran.

1.933'an Azaroa'ren 5'an, Euskalerraren koroatzea zan, urte-bi terdian eten-bako lana, egoarri ta neke-bako alegiña, Erriak goi-bultzarekin saritu ebana.

1.40. – Gernika'ko batzar nagusia: autarkien zenbaketa.

Gernika'ko batzar nausiko gelan, Azaroa'ren 15'ean Erri-autarkiaren boz-azterketa ospatu zan. 18 arduradunen artean erabakita, Errepublikako Uri nagusia joatea, Euskal-Araudia, euren agintariak emoteke.

Azaroa'ren 19'an, Euskal-Abertzaleak Aldundiko ordezkariaren auteskudentan, aldi aundiz irabazi eben, aurkako alderdi guztien beste ordezkari atara ebe-lako Nafarroa be artean sartuta. Bilbao izanda arrigarriena, Azaña ta Prieto'ren feudo edo jaunpekoa izan zalako, euren izendapenak gitxigandik lortuta.

1.41. – Kortetako lendakariagaz eta geroago ezetza.

Abendua'ren 21'an gorteetako lendakarien gelan, Espaina'ko lege-biltzarrai Euskal-Araudiaren eskuratzea egin jakon, eta urrengoko egunean, Errepublikako lendakaria zan Niceto Alcala Zamora'ri Euskal-Araudiaren idatzia.

1.931'ko Dagonilla'n, Errepublikako lendakaria Niceto Alcala Zamora'ri, Euskalerriko Alkateak, Lizarra'n sinatu zan Euskalerriko geienak onartutako Euskal-Araudia eskuratu eutsoen. 1.933'an ainbeste eguneko berriak, lan eta ara ta ona ibili beren askatasunezko eskaeran, Niceto Alcala Zamora'ri beste Euskal-Araudiaren idatzi bat emon jakon, Laterri-legearen (constitucionales) legeak bete dirala agertzeke, alan eskatzen ebalako biotz-gabe beartutako lege onek.

Eta emen da, marrokeriaz, gezur eta erdi-egiakaz gaurko egunetan gertatzen

dan antzera, Araba beren izatasunezko etxetik atara gure dabela, eta Euskaldunei geien iraki-erazi eutsena: euskaldun saltzailleak izatea eraso amorratuakin egiten ebena: Oriol, Goikoetxea eta abar.

1.42. – Katalanakaz Madrid`era: zertarako?

Baiña geiago dago, 1.934`an Bagilla`ren 12`an Kataluña ta Euskal ordezkari-tza Madrillera joan ziran, Katalunña`ko eskubideak zalantzan ipinten asi ziralako eta Espaina`ko lege-biltzarra bertan izteko prest egon ziran.

Eta Euskaldunak gogoratzen eben urrengoak eurenak izango zirala, gauza bardiñak izan zirelako, diruzko-onguneari (concierto economico egin eutsoen antzera.

Lurraldearen aldun-arduradunaren laguntzaz. Udaletxeak asarratuta 1.934`an Uztailla`ren 5`erako Batzarrera deitu eben, danak joanda, iñoz baiño geiago Euskalerriaren eskubideagaitik arduratuta, eta danak erabakita, Espai-na`ren gobernuko jauntxokeriaren aurka joatea erabagi eben, eta aundikiro min-tzatu ziran: “onek (Espaiña`k) ez dala aurkitzen bai-emaille naikorik gobernua-k izendatzen dauzan Aldundiko ordezkarietan, Erriaren borondatetik urrun dago-zelako”.

1.43. – Poliziak eta soldaduak Euskalerrian.

Euskadi, polizia eta gudaloztegaz artua izan ta gero, Udaletxeko arduradu-nak asarre ta goretsita, Nafarroako arduradunak errepublikako lendakariari urrut-idazki bat bialdu eutsoen gogoia adieraziteko: “Fuero`en aurka egiten ba`ziran zikinkeriak zigor-gabe (irabazi`en zergak, apainkeriai, ardo, antolamen-tuan eta osasunerako zergak eta abar), gobernuak ipinitako Aldundiko ardura-dunak kentzea eskatzen (exigiendo) ebela”.

Baiña..., gudalosteak lau Lurraldeetan gaizki egiñako astokerietan, Alkateak eta zinegotziak bai erri askotako Udaletxe osoak espetxeratuta 100.000 pzta zigorrakaz eta 500.000 pzta Euskadi ta La Tarde aldizkariak, errientzako on-ale-giñetan batzartu egiten ziralako erabagi oneik artzeko, eta bere gogoz beste gobernuak egiten eban lau aizetara zabalkundeagaz Dagonilla`ren 12`ko Batza-rra ez zala egin, Udaleko arduradunak al izan eben lekuetan batzartuta 100 Udaletxe baiño geiagok Dagonilla`ren 12 – 18`ren bitartean bialdu ebezan agi-riak baieztuta.

Orren ordezkotza azkenean 451.603 biztanleak alde izan zirenak eta 30.945 aurkakoak, azken baten autoeskundearen atzeratu egin ziranen kopurua izan zana. Udaletxearen adierazpena gogo bat egin da baieztu zan.

1.44. – Zumarraga`ko batzarra katalanakaz. Ondorenak: dimisiñoa Udal-etxeetan espetxeratuenak.

A ta guzti be, gobernuko ordezkariak batzarra ez zala egin esaten eban.

Garrantzi aundikoa izan zan 1.934`an Iraila`ren 2`an Zumarraga`n egin zan batzarra, nai-ta gobernu aldetik gudalozteak jendartean eten bako erasoak egin. Katalan arduradunak etorrita, sarreraren eta agurtzearen eziñ-esaneko poza-ren pozez egin zan batzarra.

Geiago, ainbeste astokerizko ertz-bideak (metodos represivos) eginda Suka-rieta eta Gernika`n jendarte pilloak urten eban Katalunña eta Euskadi`ko ardu-radunak agurtzen, oneik be ertsaldi orretan sartuta, 1.934`an Iraila`ren 4`an

Udaletxeko arduradunak batzartuta, lau gaien erabagi bat zabaldu eben Euskadi-ren Udaletxe guztien itzieragaz (dimisiòn).

Ez ziran geratu pozik egin ebazan astokeriakaz, eta ia 1.500 Udaleko zinegotzi diruagaz zigortu ta espetxeratuak izan ziran. Bilbao'ko zinegotziak, geien izan da, 11'n Larrinaga'ko espetxean sartu ebezan eta 18'an Igande'ko gabaerdian kamioietan Burgo'seko espetxera ebezan.

1.934'ko iraultza Euskadi'n:

1.45. – Errepublika marxtarra sortu zanean zer?

España'ko errepublikan Marxista'ren iraultza 1.934'an Urrilla'ren 5'an leertu egin zan, eta España'n greba-orokorreraño eldu zan, ikaragarritzko ondorioetara igonda Asturias'en antzera, borroka latz, odoliti ta basatia egin zalako.

Bizkaï'ko erki-jaurleri Balerdi'ri eta guda-legearen aurretik, elkarte, batzoki eta gizon/emakume ta ume abertzaleen erakundeak itxitea agindu eutsoen, itzgaizto zakarren artean, itxaroten eta ia sinestuta Bilbo'tarrak asarre bizian goikoak eta bekoak jotzen itzuliko zirala, euren osteko eginkizunak santutzeko.

Baiña erri-eldu bat aurkitu eben, eta onek zentzu aundiagaz, euki eban askakuntza guztia deseginda geratu zan.

Nai-ta mendekatuak ta espetxeratuak izan, abertzale asko ezereen garbitasun gabe.

Or! zergaitik Euskadi'n Marx'en mugi-aldiak ez eban euki ezereen ondoriorik. Nai-ta 6'an Mondrago'in Orexa ta Elosegitar Martzelino Rezusta'gaz izkillatuta il eta gauza guztien errua, gaur egiten daben antzera, abertzaleai bota.

Eta Agirre, Azkue'gaz ukarai-burdiñakaz lotuta joan ziranean esaten eben: "gizon/emakumeai makurtuazo egingo dautse, baiña Erriari sekula ez! Berak egunen baten irabaziko dau.

1.46. – Kataluña'ko Araudia ezereztu?

1.935'a be meatxua asi zan, argitaratu egiten diralako, Kataluña'ko Araudia (estatuto) ezereztu egiten daben legeak.

1.47. – Araudia onartua.

1.936'an Otsailla'ko auteskundetari baiña ariñago egin zan zabalkundea ikaragarritzko gogorkerian egin zan, urte orren zenbakia izendatuta "garratz ta gorri" lez.

Euskal abertzaletasunak, legez... España'n sortu zan gobernuari lagundu eutson, eta beragaz beartuta, 1.936'an Urrilla'ren batean askatasunezko Euskal-Araudia on-artu zan.

1.48. – Ezkerrak irabazi ezker, Araudia kendu?

Eta emen kontuan euki bear dogu, ezkerraldeko gudalozteak irabazi ba eben, bigarren ekitaldia Euskalerriko Abertzaletasunaren aurka izango zala. P. N. V'ko alderdikide asko, oso-osoan sinestuta egon ziran eritzi orregaz. Nai ezkerraldekoak nai eskumakoak, berezko izatasunaren aurka, guztiz beretu-koak izan zirako. Kaizar domutsuak izan zirako argi esanda.

1.49. – Erri bereziren aurrerakuntza ebagita.

Emen, ebagi zan indarka aurrerakuntza bat. Izadi berezi onetan landarak nabaritasunean aziten diran lez, indar berriztuten joan zana alde bat eta beste-ko menperatzailleen moral-arauz izugarrizko beerakadan joan ziranen aurka, egiagaz eta sinismen aundiagaz demokrazia on baten itxaropenagaz, danoen artean erkidetu bear doguna. Baiña, ekin-aldi orrek, menperatzaillea ezereztu egiten dauan lez, erromatarrengandik gaur arte egin daben antzera, indarragaz ebagi eben ekintza eder ori. Gaur, 67 urte geroago, ikaspiden berriz-egin bear dogu, garaipenaren arrazoiak, euren garaitzaren ostetik, irakatsi ustel emoten dabelako.

Gaurko Euskal seme/alaba ondo jaioa, gure atzoko arbasoen antzera, gazteak ikas-jantzi ederrakaz soñekotu bear doguz gure askatasunak lortzeko, gaur gure izar ta elburua dan Ibarretxe`tar Juan Jose beren esondapenagaz “Euskal-lerria, Laterria ta Europa alkartu gaitzan, Euskal JABETZA GALDU BARIK”.

1.50. – Gaur, Ibarretxe`ren Esondapena zer da?

“EUSKALERRIA TA LATERRIA ALKARTU, BAIÑA GURE JABETZA GALDU BARIK, GURE NORTASUNA ONDO ZAIINDUTA ETA ASKATZEKO AUKEREAGAZ”.

Euskalerriak gaur arte, erromatarrengandik asita, beti euki dau borroka bakarra, beren berezko izatearen Nortasuna JAINKOA`ren sinismenean zaintzea. Euskalerria dalako arduradun bakarra beren ager-tokian.

Beste aldetik, kaizar-jauntzaren atzean dabizanak ez dabiz JAINKOA`ren ardurapean, eurak, euren eratara asmatzen dabezelako sasi-jainkoak JAINKOA`ren izenagaz mozturrotuta, mundu onetan aundikerian bizitzeko.

Euskalerria ia lortu eben gudar indarragaz menperatzea, 1.839`an eta 1.876`an gure Foruak ezereztuta, Gaztelarrak edo Espainak euki eben “fuero juzgo” bisigotikoak sartuta gure Euskal-izatasuna ezereztuteko desagertu gaitzan.

Baiña Euskalerria sinismen aundikoa dalako, indartsu, zangar eta aurrerakoia da, orregaitik ez da edozelako azur! nolana birrindu leikena, nai indar aundia eukinda be. Ori ikusten da nor dan sinesduna.

Euskaldunak, beren izatearen arrazoian burua sekula ez dau makurtu, eta errepublika denboran zutitzen asita 1.936`an Franko`ren guda latzagaz oster a be meperatuta geratu giñan, baiña munduko beldurgarritzko bigarren guda nagusiegandik aurrera konturatu ziran, Mundu onetan JAINKOA`ren arrazoizko giza-semeen arteko bizitza ezin leikela aurrera eroan azkeneko bi gizaldi-odoltsu onein antzera.

Orregaitik beste era-bateko antzoki baten agertzen gara, borrokak arrazoiaren bidez argitu bear diralako eta ori “DEMOKRAZIA”ren itzagaz izendatu dogu.

DEMOKRAZIAK erritarren jabetasuna esan gura dau, eta olako berbakaz bizitzaren ekintzak neurtzen ba-doguz, IZATASUNAREN NORTASUNA dala-ta berba egiten dogu, arlo orretan BEREZITASUNAREN NEURRIAN mintzatzen garalako, MUNDU onetan BEREZKOA dan bizi guztia JAINKOA`ren legetik ardurazko zor-eskubidedun bakarra dan lekua dalako.

Euskalerria demokraziaren bidez, buru gaiñean daukazan espatai bultz egin-da, oster a be zutitu da, Mundu, Europa, Espaina ta Frantzesen aurrean beren izatasunezko Nortasuna argi ta bizi-bizirik ikusi dagien, eta konturatu daitezkan ez dogula eskatzen geiagorik gure bizitzaren arduradunak izatea baiño, JAINKOA`k emonda gureak diralako daukaguzan zor-eskubide guztiak.

Ori da gure leendakari dan Ibarretxe`tar Juan Jose`k argitara azaldu dauan

esondapena.

Ibarretxe jauna'k eskatzen dauana, gure izatasunaren nortasuna da, EUSKAL-NORTASUNA, bizi diran beste gogamen ezberdiñakaz: Katalan, Frantzez, Galiziar, Espainol, Irlandar, Ingelez eta abarrekaz, ardura aundiz zentzuzko itzarmenak egiteko, gure errietan ta Europa onetan betirako PAKEA lortu daigun.

Eta ori da... BEREIZTIAR (separatista) IZATEA?

Norberaren edo bizi dan edozein gogamenen ASKATASUNA'k ez dau gura esan BEREIZTIAR izatea, Nor-Beraren biziko ardurapean dagozan zor-eskubideen egille izatea baiño, jaiotzak berak jazten gaitulako jantzi orreikaz.

Eurak esaten dabelako gu BEREIZTIARRAK garela kikildu egin bear gara?

Eurak, guzur utsarekin dabiz, ez daukielako ezeren arrazoirik, kaizar amets orreik, berezko edo JAINKOA'ren legea zapaldu egiten dabelako. Noren baime-narekin eskuratzen dabe gure ardura guztia? Orrein asmakuntzan... ..., klonazioa ez dago urrun!

Orreri aurre egiteko gagozan demokraziaren alegiñetan, gure lendakariak jaurkintzagaz eta erriagaz batera, etxean eta erbestean dagozan Euskaldun guztiak, beren esondapenaren ulermenagaz ezagutza osoan ipini bear ditu, bera dalako bide bakarra. Gogamen-lez bizirik iraun bear dauanak eriotzaren aurka jokatu bear daualako.

Eta beste ainbeste Mundu onek daukazan erri guztiakaz, Europa, Amerika'ko laterriak eta bai O. N. U. be ondo adi-erazota.

Ezkerraldeko abertzaletasunari, Euskal-Askatasunari bidean arri-koskorak ipini barik, Euskadi elburu eukita, benetako politika egin, danon indarrakaz, ez dagolako indarririk Euskalerria geratzeko.

Alderdi Espainatarren erantzuna oso gogorra izango da, beste gauzarik ez badabe aitzen, baiña beti geratuko dira agirian, guzur aundi baten gainean zal-dikatuta dabizelako. Ez dira izango gutxiagokoak mundu guztiaren begiratzeak eta aserreko zentzaldiak.

Kontuan eukinda, Ibarretxe'ren esondapena Europa'ko laterrietan ezaguna dala eta Europa'n erritarrengatik ia onartuta dagoala demokrazian beste bide-rik ez dagolako, Euskaldunak zuertasun ta zentzutasunezko neurri aundiz joku-tu bear dogu, Europan eta Munduan Euskalerria dalako izarrik aundiena edes-tiari begiratuta.

Gure lege-biltzarrak ez dau eukiko arazorik erriak babestu egiten ba dau.

8`gn. – ONDORIOA:

Demokrazia..., berezitasunezko izatasunean oiñarritzen da, eta ori da Euska-lerria bere "JAINKOA eta LEGE-ZAARRA"rekin, berez demokratikoa dana, iza-tasuna berezitasunezko ikaskizunean oiñarritu dauana.

Asieratik edo erromatarrek sartu ziranetik, eten-bako ari menperatzaille bat ikusten dogu goitik beeraño datorrela, gure errian gero ta astunagoa egiten jakuna, gure artean erri-nauskeria ez dalako izan euki dogun borroka nagusia erria egokitzeke, nai-ta oligarkia beti izan gure demokraziaren etsairik aundiena.

Menperatzaillearen astuntasuna, gure Jauntasuna Espaina'ko erregearen eskue-tan itziten dogunean asten da sendotzen, gure ordezkariak apainkeriaren lillugarri-tasunezko sareetan jausten diralako, gorteko arlo guztien dirdirak erakarrita.

Onak esan gura dauana, zentzunezko gauza bat ezeztutea askoz errezagoa dala, gauzak bear daben lan onagaz egitea baiño, edozein gogamen on baten bitizta orekan zaintzeko, gorteetan erdirakoien arrokeriakaz aundikerizko lillura-

tasun zirikada aundiak diralako. Ez erritartean, Euskalerriaren Nortasunezko askatasunean sinismen aundikoak ziralako, eta alan eskatzen eutsolako len eta gaur euren ta gure arbasoen oiñordezkoak izatea.

Euskalduna bere izaeraren sinismenean zentzun aundikoa izan eta dalako, amurru-gabekoa (ingenuo) izan da beti bere edertasunean, berentzat emandako itza sakratua dalako. Baiña Espainoñ'akin berba egitea gure arazoen goraberan argi dago, sinisgaitzekoa izan da be! labur geratzen zarala.

Orregaitik, benetan ikusten doguna, menperatzaille alderdikeri orreik zelan asten diran sendotzen eta zelako maltzurkeriakaz ibiltzen diran daukiezan oinpetasunaren asmoak lortzeko.

1.981`ean Espaina`ko errege dan I Juan Karlos`ek Gernika`ko zugazpean esan eban: "Euskalerriaren arazo guztien iturria da, Espaina`ren erregetzak ez ebalta ta dauala beteten bere itzarmeneko antolakuntza". Euskalerriko laterriak euren jabetasunezko lege egillearen eskubide bakarra euki ebalako, erregea Euskalerrian antolatzaile bat bakarrik izan zalako.

Orregaitik, Frantzia`n egin zan 1.789`ko iraultzaren ondorioak ustelezko emaitzak emon dauzalako, gaurko laterri menperatzaileak guztiz legez kanpokoak dira, giza berezidunaren ardurak esku gutxi batzuegan batuta dagozelako eta ekintza ori arazo guztien iturria dalako. Mundu onen bigarren guda-nagusiaren ostean ikusi zan lez, eta erabagia artu! andik aurrera demokrazian ezarrita, Ludi onen berezko legean arazoak epaituko dirala.

Eta orregaitik gure gaur eguneko Euskalerri onetan, espata ta izkillurik ez da erabili bear, legez kanpoko tramankuluak diralako eta legez-kampoan itziten dabelako erabilten dauana.

Euskalerriak gaur egunean bear dauana, zentzutasun edo zuurtza ta neurri aundiak dira beren seme-alabengan, eta nai-ta alderdietan bananduta egon, senitasunezko kidegotasunean billur barik jokatu askatasuna lortzeko.

Aurrerantzean eta askatasuna lortuta, esker-eskumako gogamen orreik ez daukielako zentzurik, demokraziaren benetako legean edo ordezkaritzaren zentzuzko ardurapean jokatu bear dogu, gure JAINKOA eta LEGE-ZAARRAREN irakasbidean guztiz sartuta, ori dalako berezko berezitasunean JAINKOA`k bakoitzari emoten dauskun bizi onetan erabil bearrezko tresnak ordezeko arduratarako, demokrazia oiñarria dala.

Atitxa`tar Paul